

IDEALURILE ȘI ASPIRAȚIILE POPULARE CONȚINUTE ÎN DOCUMENTELE PROGRAMATICE ALE REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989 CA FUNDAMENTE ALE TRANSFORMĂRII STATULUI ȘI SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI

Dan VĂȚĂMAN*

*Cercetător Științific gr. III – Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989,
București (România)

E-mail: yataman.dan@gmail.com

Abstract

Given the different approaches regarding the historical importance and legal primacy of some documents created during the Romanian Revolution of December 1989, the present study aimed to analyze the content of these documents and the context in which they were developed, the main goal being the identification of the ideals and the popular aspirations contained in the programmatic documents of the Romanian Revolution of December 1989. Once these aspects were clarified, the second stage of the research was dedicated to the analysis of the way in which the revolutionary ideals were transposed in the normative acts and governing decisions adopted between 26-31 December 1989. Of course, all this after a prior clarification of the wide range of opinions expressed in the specialized doctrine regarding the meaning and importance of the ideals of the Revolution of December 1989 in the effort to establish a new legal regime in Romania.

Key words: Romanian Revolution of December 1989; ideals and popular aspirations; programmatic documents; normative acts and governing decisions.

1. Considerente introductive

Potrivit Constituției României (așa cum a fost modificată și completată Legea nr. 429/2003), „România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din Decembrie 1989, și sunt garantate”¹.

Deși idealurile Revoluției Române din Decembrie 1989 nu au fost constituționalizate expres în prima constituție democratică intrată în vigoare în anul 1991, ele au stat la baza transformării statului și societății românești în perioada postdecembristă. Ca urmare, plecând de la opinia exprimată în doctrina de specialitate potrivit căreia „dreptul construit după o revoluție este bazat pe idealurile acesteia”², prezentul studiu este conceput astfel încât, într-o primă etapă, cercetarea să fie focalizată asupra identificării și prezentării idealurilor și aspirațiilor populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989. În vederea atingerii acestui deziderat, pentru început accentul va fi pus pe documentele elaborate la Timișoara în perioada 20-22 Decembrie 1989, în special: Proclamația Frontului Democratic Român (text elaborat în noaptea de 20/21 Decembrie 1989 și citit în fața mulțimii adunate în Piața Operei, actuala Piață a Victoriei, la ora 9 dimineața), precum și Rezoluția Finală a Adunării Populare din Timișoara (citită de la balconul Operei în data de 22 Decembrie 1989, fiind totodată multiplicată și difuzată sub formă de manifest dactilografiat printre oamenii din Piața Operei). Pentru buna înțelegere a contextului în care au fost elaborate aceste documente, am considerat necesar ca în cadrul cercetării să fie aprofundată și lista de revendicări prezentată la 20 Decembrie 1989 prim-ministrului Constantin Dăscălescu de către Comitetul Cetățenesc constituit *ad-hoc* la sediul Comitetului Județean de Partid Timiș. Chiar dacă nu este considerată a fi un document programatic al Revoluției Române din Decembrie 1989, lista de revendicări este un document istoric de interes pentru prezenta cercetare științifică, mai ales că nu cuprindea doar simple revendicări sociale, ci și unele cu profund caracter politic.

Cum era și firesc, în continuare analiza va fi concentrată asupra Proclamației Consiliului Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.) din seara zilei de 22 decembrie 1989 (celebrul „Comunicat către țară” citit de Ion Iliescu la posturile de radio și televiziune) – un document conținând o serie de hotărâri

¹ Articolul 1 al. (3) din Constituția României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 767 din 31 Octombrie 2003.

² Dan Claudiu Dănișor, *Dreptul și revoluția*, în „Revista de drept public”, nr. 2/2017, p. 36.

fundamentale pentru înlăturarea dictaturii și democratizarea țării. Și în acest caz analiza va fi făcută într-un context mai larg, fiind prezentate atât modul în care a fost elaborat acest document, precum și efectele acestuia în plan juridic, asta pentru că în majoritatea lucrărilor de specialitate dedicate istoriei constituționalismului în România, atunci când se abordează procesul adoptării Constituției din 1991, se începe cu Comunicatul către Țară al C.F.S.N., unii autori chiar prezentându-l ca fiind „primul document istoric, de esență revoluționară”³. În acest context, prin cercetarea întreprinsă, am încercat să evidențiez faptul că deși Comunicatul către Țară al C.F.S.N. marchează momentul fundamental al Revoluției Române din Decembrie 1989 din punct de vedere juridic (a fost publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1 din 22 decembrie 1989), documentele elaborate la Timișoara în perioada 20-22 Decembrie 1989 sunt fără îndoială primele documente programatice ale Revoluției Române, asta pentru că, analizând revendicările propuse ca bază de discuție cu prim-ministrul Constantin Dăscălescu, dar și conținutul Proclamației Frontului Democratic Român sau cel al Rezoluției Finale a Adunării Populare din Timișoara, este de la sine înțeles că implementarea acestora ar fi condus inevitabil la dispariția organizării statului așa cum era stabilită în Constituția Republicii Socialiste România din 1965.

Odată clarificate aceste aspecte privind idealurile și aspirațiile populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989, cea de-a doua parte a prezentului studiu a fost dedicată analizei modului în care au fost transpuse idealurile revoluționare în actele normative și deciziile de guvernare adoptate în perioada 26-31 Decembrie 1989. Bineînțeles, toate acestea după o clarificare prealabilă a paletei largi de opinii exprimate în doctrina de specialitate cu privire la însemnătatea și importanța idealurilor Revoluției din Decembrie 1989, în demersul de stabilire a unui nou regim juridic în România.

De asemenea, pentru atingerea obiectivelor de cercetare propuse, am considerat că se impune și analiza Proclamației de la Timișoara, citită la 11 Martie 1990 în cadrul mitingului din Piața Victoriei (fostă Operei), mai ales că în legătură cu aceasta au existat o serie de dezbateri pro și contra, fiind catalogată, pe de o parte, ca „un document (oarecum) contemporan Revoluției” sau chiar un „un document de esență electorală”, iar pe de altă parte ca fiind „parte integrantă a Revoluției Române din Decembrie 1989” sau chiar „adevărata cartă a revoluției din decembrie 1989 care a consacrat idealurile anticomuniste ale revoluției”. Ca urmare, în vederea creionării unei imagini

³ Marian Enache, *Procesul adoptării Constituției din 1991 – o veritabilă școală a constituționalismului românesc*, <https://www.juridice.ro/essentials/date/2021/12/08>, accesat 15.06.2024.

cuprinzătoare asupra caracterului Proclamației de la Timișoara, a fost nevoie ca, mai întâi, să fie prezentat contextul în care a fost elaborată, urmând ca, mai apoi, printr-o analiză comparativă să fie identificate și prezentate idealurile și aspirațiile populare conținute atât în Proclamația de la Timișoara, cât și în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 prezentate anterior. Astfel, în ciuda opiniilor critice exprimate de-a lungul timpului, prin cercetarea întreprinsă am evidențiat faptul că Proclamația de la Timișoara este un document cu o semnificație istorică deosebită, care marchează un moment important de solidaritate civică și de angajament față de principiile democratice, reiterând dorința de construire a unei societăți bazate pe libertate, justiție și respectarea drepturilor omului.

În final, prezentul studiu conține o secțiune destinată concluziilor, în care am încercat evidențierea rezultatelor dobândite în activitatea de cercetare științifică, fiind totodată prezentate și unele direcții viitoare de cercetare în contextul în care prin Legea nr. 296/2022 s-a statuat că „Istoria Revoluției din 1989 și a schimbării de regim din România” este disciplină de importanță națională pentru sistemul de învățământ românesc⁴.

2. Documente elaborate la Timișoara în perioada 20-22 Decembrie 1989

După evenimentele petrecute la Timișoara în zilele de 15-19 Decembrie 1989, marcate la început de protestul enoriașilor față de decizia prin care pastorul reformat László Tőkés urma să fie evacuat și mutat în altă localitate, și mai apoi de declanșarea și amplificarea revoltei pe fondul încercărilor autorităților de a o reprima prin masive arestări și deschiderea focului asupra manifestanților (fiind uciși și răniți copii, tineri, femei și bătrâni), ziua de 20 Decembrie 1989 a marcat punctul în care revolta populară din Timișoara a atins apogeul și s-a transformat în revoluție.

După ce Armata, Miliția și Securitatea au încercat fără succes să reprime revolta timișorenilor, în primele ore ale zilei de 20 Decembrie 1989 muncitorii din marile întreprinderi ale Timișoarei au pornit un marș organizat spre centrul orașului, protestând împotriva dictatorului Nicolae Ceaușescu, care ordonase represiunea, precum și a faptului că majoritatea cadavrelor celor uciși în zilele precedente dispăruseră, fiind transportate și incinerate la București. Într-un entuziasm general, participanții la marș au scandat lozinci ca: „Jos Ceaușescu!”, „Jos dictatorul!”, „Români, veniți cu noi!”, „Libertate!”.

⁴ LEGE nr. 296 din 4 Noiembrie 2022 privind introducerea disciplinei „Istoria Revoluției din 1989 și a schimbării de regim din România”, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 1072 din 7 Noiembrie 2022.

„Ceașescu vinovat pentru morții din Banat!”, „Să fie judecat, aicea în Banat!”, „Azi în Timișoara, mâine-n toată țara!”. Totodată, manifestanții purtau și o serie de pancarte pe care scria: „Jos Ceașescu!”, „Unde ne sunt morții?” sau „Jos dictatorul!”⁵.

Coloanele de manifestanți s-au deplasat spre Piața Operei (astăzi Piața Victoriei), care în scurt timp a devenit neîncăpătoare (după unele estimări între Catedrală și clădirea Operei s-ar fi aflat cca. 150.000 persoane⁶), din acest moment devenind evident că imensa forță populară nu mai putea fi oprită de către forțele de represie decât prin acțiuni de reprimare masivă care ar fi avut inevitabil consecințe dezastruoase, inclusiv asupra celor care le-ar fi inițiat și executat.

În acest context, în jurul orei 13.00, un grup de manifestanți (printre aceștia Lorin Fortuna, Claudiu Iordache, Ion Chiș, Ștefan Ivan, Sorin Iordăchescu, Petre Petrișor) au pătruns în clădirea în care funcționau Teatrul Național și Opera din Timișoara și, cu ajutorul personalului de serviciu, au pus în funcțiune o stație de amplificare instalată în prealabil de serviciul tehnic al Securității pentru eventualitatea în care prim-ministrul Constantin Dăscălescu, care era așteptat să sosească la Timișoara, ar fi dorit să se adreseze mulțimii⁷.

De la microfon, cei ajunși în balconul Operei au pledat pentru organizare, solidaritate și hotărârea de a duce până la capăt acțiunea începută. Luând cuvântul, Lorin Fortuna a prezentat obiectivul de instituire a Frontului Democratic Român (F.D.R.) și, totodată, a solicitat reprezentanților tuturor întreprinderilor timișorene să delege 2-3 persoane pentru a fi incluse în Comitetul Fondator al F.D.R. care urma să fie constituit. Astfel, în jurul orei 14.00 (la numai o oră de la pătrunderea manifestanților în clădirea Operei), acțiunea de constituire a Comitetului Fondator al F.D.R. era încheiată, fiind ales și un Birou Permanent al acestui comitet care era format din Lorin Fortuna – președinte, Claudiu Iordache – vicepreședinte, Maria Trăistaru – secretară, precum și Nicolae Bădilescu și Ioan Chiș ca membri⁸.

⁵ Lorin Ioan Fortuna, *Semnificația zilei de 20 Decembrie 1989*, în Lorin Ioan Fortuna (coord.), *Rolul Frontului Democratic Român în cadrul Revoluției Române din Decembrie 1989*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Artpress, 2011, p. 16.

⁶ *Raportul Comisiei Senatoriale privind acțiunile desfășurate în Revoluția din Decembrie 1989*, vol. 1, p. 124 – https://posturi.files.wordpress.com/2013/01/schimbarea_vol-i_si-cu-anexe_.pdf, accesat la 8.05.2024.

⁷ Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara – Decembrie 1989*, București, Editura Viitorul Românesc, 1992, pp. 105-106.

⁸ Marinela Veronica Țariuc, *Frontul Democratic Român (F.D.R.)*, în Lorin Ioan Fortuna (coord.), *op.cit.*, p. 35.

Trebuie amintit faptul că, în jurul orei 14.30, prim-ministrul Constantin Dăscălescu a ajuns cu un avion special la Timișoara, acesta fiind însoțit de Emil Bobu – secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist Român (C.C. al P.C.R.) și trei miniștri. Ei s-au deplasat la sediul Comitetului Județean Timiș al P.C.R., care era deja înconjurat de manifestanții ce scandau „Libertate!”, „Armata e cu noi!”. Printre aceștia și Ion Marcu, înfășurat cu un cearșaf alb pe care scria „Democrație!”, „Libertate!” și „Jos criminalii!”, mobiliza oamenii care scandau lozinci împotriva lui Nicolae Ceaușescu⁹. În acest context, prim-ministrul Constantin Dăscălescu și prim-secretarul Comitetului Județean al P.C.R., Radu Bălan, au încercat să vorbească oamenilor care protestau, fără a avea însă succes, fiind huiduiți¹⁰.

După acest moment, spre surprinderea tuturor, prim-ministrul Constantin Dăscălescu a transmis că este dispus să primească o delegație din trei persoane, care să prezinte doleanțele mulțimii. Ca urmare, un Comitet Cetățenesc constituit *ad-hoc* din muncitori și intelectuali a urcat în sediul Comitetului Județean de Partid pentru a-și prezenta revendicările care, inițial au fost susținute cu o anumită rezervă și teamă, pentru ca în scurt timp să fie formulate într-o formă mai radicală de către Ioan Savu¹¹ și prezentate prim-ministrului de către Petre Petrișor¹².

Chiar dacă această listă de revendicări poate părea astăzi doar un document cu valoare simbolică, nefiind considerată document programatic al Revoluției Române din Decembrie 1989, am convingerea că se impune amintirea ei, mai ales că nu cuprindea doar simple revendicări sociale, ci și unele cu profund caracter politic: începea cu demisia președintelui și a guvernului, continua cu cererea de organizare de alegeri libere, libertatea presei, libertatea radioului și a televiziunii, dar și reforma învățământului. De asemenea, printre revendicările revoluționarilor timișoreni se regăseau eliberarea celor arestați, comunicarea numărului exact al morților și răniților, predarea trupurilor celor morți către familii pentru a putea fi înmormântate după datină, retragerea armatei din oraș, dar și apariția la televiziune în acea seară a lui Nicolae Ceaușescu pentru a informa opinia publică despre situația reală de la Timișoara.

⁹ Alesandru Duțu, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 217.

¹⁰ Florin Medeleț, Mihai Ziman, *O cronică a Revoluției din Timișoara, 16-22 decembrie 1989*, Editura Muzeul Banatului Timișoara, tiraj II/ediția I, aprilie 1990, Timișoara, pp. 22-23 – <https://biblioteca-digitala.ro/?pub=2191-o-cronica-a-revolutiei-din-timisoara-16-22-decembrie-1989>, accesat la 8.05.2024.

¹¹ Textul scris de Ioan Savu, în facsimil, a fost publicat în „Caietele Revoluției”, nr. 2/2005. p. 9.

¹² Alexandru Oșca (coord.), *Revoluția română în Banat*, Craiova, Editura Sitech, 2009, p. 152.

Lista cu revendicări a fost citită de reprezentanții revoluționarilor din balconul Comitetului Județean al P.C.R. și celor aflați în fața clădirii, care scandau „Nu vă fie frică, Ceaușescu pică!”, „Libertate!”, „Să fie judecat aicea în Banat!”, „Dați-ne morții înapoi!”¹³. Pentru a fi siguri că lumea le va cunoaște doleanțele, în caz de represiune dură din partea autorităților române, revoluționarii au întocmit o listă cu revendicările și cu numele liderilor, care a fost dusă la Consulatul iugoslav (la fel cum procedaseră și conducătorii revoluționarilor din balconul Operei)¹⁴.

Pentru înțelegerea corectă a situației trebuie menționat faptul că, în mai multe rânduri, Comitetul Cetățenesc constituit *ad-hoc* la Comitetul Județean al P.C.R., i-a invitat pe liderii F.D.R. să participe la negocierile cu prim-ministrul Constantin Dăscălescu. Într-o primă fază, liderii F.D.R. l-au trimis pe Nicolae Bădilescu cu o listă de revendicări (demiterea lui Nicolae Ceaușescu, eliberarea imediată a celor arestați, restituirea morților etc.), acesta fiind însoțit de câteva sute de persoane. Discuția pe care Nicolae Bădilescu a avut-o cu Constantin Dăscălescu a fost una tensionată, insistând chiar ca prim-ministrul să meargă la Operă „pentru a-și afirma public intenția de a demisiona”. Iritat de această atitudine, la un moment dat Constantin Dăscălescu a izbucnit: „Eu nu mai spun nimic, nu mai dau răspuns nici unei întrebări. Rămâne să ascultăm cuvântul președintelui”. Răspunsul lui Nicolae Bădilescu a fost unul memorabil: „Dar nu vreți să înțelegeți că pentru noi Ceaușescu nu mai există? El este eventual președintele ori șeful dumneavoastră, nu al nostru. Și așa stând lucrurile, alternativa de a vă anunța public hotărârea de a demisiona trebuie să o priviți ca pe o propunere generoasă, pe care v-o oferă Timișoara!”¹⁵.

Seara s-a constituit o altă delegație (Ioan Lorin Fortuna, Claudiu Iordache, Nicolae Bădilescu, Mihaela Munteanu ș.a.), care s-a deplasat din nou la Comitetul Județean al P.C.R. pentru a continua negocierile. După retragerea lui Constantin Dăscălescu pentru audierea telefonice a lui Nicolae Ceaușescu de la ora 19.00 (ascultată și de manifestanții din fața clădirii prin cuplarea microfoanelor la difuzoare), delegația revoluționarilor (inclusiv cei sosiți de la Operă) au continuat discuția cu Radu Bălan, Cornel Pacoste și alți activiști de partid, dar fără niciun rezultat. În aceste condiții, Ioan Lorin Fortuna i-a invitat pe membrii Comitetul Cetățenesc constituit la Comitetul

¹³ *Timișoara – 20 decembrie 1989, Consiliul Județean PCR (azi Prefectura)*, <https://mariusmioc.wordpress.com/2008/08/24/timisoara-%e2%80%93-20-decembrie-1989-consiliul-județean-pcr-azi-prefectura-2/>, accesat la 8.05.2024.

¹⁴ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 123.

¹⁵ Titus Suci, *Lumea bună a balconului*, Ediție revizuită, București, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2008, p. 110.

Județean al P.C.R. să meargă la Operă, care „fiind lăcaș de cultură, oferea o protecție mai sigură și se diminua riscul represiunii”. Fiind refuzat, Ioan Lorin Fortuna a plecat împreună cu membrii delegației sale, aceștia fiind însoțiți și de circa 2.000 de manifestanți¹⁶.

În lumina celor prezentate mai sus este evident că manifestațiile de protest din Piața Operei și din fața Comitetului Județean al P.C.R., care au culminat cu lista de revendicări prezentată prim-ministrului Constantin Dăscălescu, au avut un impact major asupra liderilor comuniști sosiți la Timișoara.

Așa cum reiese din declarația generalului Ion Coman - numit comandant unic pentru Timișoara, revendicările timișorenilor i-au fost aduse la cunoștință telefonic lui Nicolae Ceaușescu de către Constantin Dăscălescu (mai puțin cererile referitoare la demisia acestuia), care l-a mai întrebat: „Ce facem cu morții și reținuții?” Răspunsul imediat al lui Ceaușescu a fost: „Spuneți-le că vom analiza problemele și că le vom comunica”¹⁷. Ulterior, a revenit cu un telefon și a transmis: „Dați morții și reținuții”¹⁸.

Deși pus în fața evidenței, Nicolae Ceaușescu nu a înțeles dimensiunea revoltei populare de la Timișoara, fapt evident și din stenograma teleconferinței din ziua de 20 decembrie 1989. Cu această ocazie, el a refuzat să accepte realitatea și a apreciat că „toate aceste incidente grave de la Timișoara au fost organizate și dirijate de cercurile revanșarde, revizioniste, de serviciile de spionaj străine, cu scopul clar de a provoca dezordine, de a destabiliza situația din România, de a acționa în direcția lichidării independenței și integrității teritoriale a României (...) fiind acum, pe deplin clar, că toate acestea au fost minuțios pregătite și au avut un scop bine stabilit”¹⁹.

Mai mult, în discursul său difuzat în aceeași seară la posturile naționale de radio și televiziune, Nicolae Ceaușescu a vorbit despre protestele de la Timișoara ca despre acțiunile unor „grupuri de elemente huliganice”, „acțiuni cu caracter terorist (...) cu scopul de a provoca dezordine în vederea destabilizării situației politice, economice, de a crea condițiile dezmembrării teritoriale a României, distrugerii independenței și suveranității patriei noastre socialiste”. Totodată, a încercat să motiveze intervenția armatei și a unităților de ordine arătând că dacă acestea „nu și-ar fi îndeplinit datoria și răspunderea față de patrie, față de popor, ar fi însemnat să nu răspundă jurământului, să

¹⁶ *Ibidem*, p. 124.

¹⁷ Gino Rado, *Procesul de la Timișoara: audierea în cadrul urmăririi penale a celor 21+4 inculpați*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, 2013, pp. 15-16.

¹⁸ *Documente '89. Procesul de la Timișoara (14 Martie-12 Mai 1990)*, Vol. 3, Ediție îngrijită de Miodrag Milin și Traian Orban, Timișoara, Editura Mirton, 2005, p. 1.355.

¹⁹ Serviciul Arhivele Naționale Istorice Centrale (S.A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R. – Secția Cămară, dosar 338/1989, f. 24.

nu îndeplinească prevederile Constituției țării de a acționa cu fermitate în apărarea cuceririlor socialiste, a cuceririlor întregului popor, a independenței, integrității și suveranității României”²⁰.

După discurs, „având în vedere grava încălcare a ordinii publice prin acte teroriste, de vandalism și de distrugere a unor bunuri obștești”, Nicolae Ceaușescu a instituit prin decret prezidențial starea de necesitate pe întreg teritoriul județului Timiș, fapt ce presupunea, printre altele, „interzicerea oricăror întruniri publice, precum și circulația în grupuri mai mari de cinci persoane”, iar întreaga populație a județului Timiș era „obligată să respecte cu strictețe legile țării, ordinea și liniștea publică, să apere bunurile obștești, să participe activ la înfăptuirea normală a activității economico-sociale”²¹.

În aceste condiții, starea de spirit în Timișoara s-a schimbat radical, Frontul Democrat(ic) Român (F.D.R.)²² – a cărui instituire fusese anunțată de Lorin Fortuna din balconul Operei în aceeași zi, în jurul orei 13, a proclamat orașul Timișoara ca fiind eliberat de dictatură și în noaptea ce a urmat a redactat o „Proclamație” ca platformă-program.

A doua zi dimineață, 21 Decembrie 1989 – ora 9, în fața a circa 100.000 de manifestanți adunați în Piața Operei din Timișoara, s-a citit Proclamația Frontului Democratic Român având următorul text:

«I. Frontul Democratic Român este o organizație politică, constituită la Timișoara, pentru a realiza un dialog cu Guvernul Român, în scopul democratizării țării. Frontul Democratic Român condiționează începerea acestui dialog de demisionarea președintelui Nicolae Ceaușescu.

II. Propunem Guvernului Român ca bază de discuție următoarele revendicări:

1. Organizarea de alegeri libere.
2. Libertatea cuvântului, a presei, a radioului și a televiziunii.
3. Deschiderea imediată a granițelor de stat.
4. Integrarea României în rândul statelor care garantează și respectă drepturile fundamentale ale omului.

²⁰ „Scânteia”, Anul LIX, Nr. 14.725, joi, 21 Decembrie 1989, p. 1.

²¹ *Ibidem*.

²² Referindu-se la constituirea F.D.R., Lorin Fortuna a declarat: «Am propus ca denumirea formațiunii politice să fie „Frontul Democrat Român” și am cerut să fie aleși, din cadrul comitetului format, un grup de oameni care să conducă această formațiune politică și să vorbească în numele ei. S-a format astfel, în cadrul comitetului, un fel de birou permanent, în care am fost desemnat ca președinte (...) „Frontul Democrat Român” a devenit ulterior „Frontul Democratic Român”, la sugestia unor oameni care ne-au semnalat că o formațiune cu o denumire similară, de orientare stângistă, fusese înființată în perioada premergătoare instalării dictaturii comuniste în România» – Lorin Fortuna, *Semnificația zilei de 20 Decembrie 1989*, în „Caietele Revoluției”, nr. 5(7)/2006, p. 31.

5. Eliberarea neîntârziată a tuturor deținuților și dizidenților politici din România.

6. Revitalizarea economiei naționale.

7. Reforma învățământului în spirit democrat.

8. Dreptul de a se manifesta liber.

9. Libertatea reală a cultelor religioase.

10. Îmbunătățirea asistenței medicale și a alimentației publice.

III. Referitor la evenimentele de la Timișoara:

1. Cerem cu fermitate să fie trași la răspundere cei care au dat ordin să se tragă în Popor.

2. Cerem restituirea decedaților pentru a fi îngropați după datină, cu doliu național.

3. Cerem eliberarea imediată a tuturor celor arestați în urma manifestației.

4. Cerem încetarea, pe viitor, a oricăror represalii asupra participanților la demonstrațiile de la Timișoara.

5. Cerem autorităților recunoașterea oficială a Comitetului de acțiune al Frontului Democratic Român, înființat la Timișoara și inițierea unui dialog.

6. Mulțumim colectivului Teatrului Național din Timișoara pentru sprijinul acordat.

IV. Frontul Democratic Român adresează țării întregi următoarea chemare:

1. Cerem întregului Popor Român să ni se alăture în lupta pentru democratizarea țării.

2. Formați în toate orașele țării, în întreprinderi și în instituții, Comitete ale Frontului Democratic Român, care să asigure coordonarea procesului de democratizare națională.

3. Revendicați drepturile constituționale în mod pașnic și fără violență.

4. Intrați în grevă generală începând de azi, 21 decembrie 1989, până la victoria finală, cu excepția sectoarelor vitale ce nu pot fi întrerupte.

5. Frontul Democratic Român mulțumește tuturor celor ce au fost, sânt și vor fi alături de noi.»²³.

Având în vedere conținutul său, Proclamația Frontului Democratic Român din 21 decembrie 1989, constituie primul document fundamental al Revoluției Române, un document care a marcat trecerea de la revolta populară la revoluție. Asta pentru că, analizând revendicările propuse ca bază de discuție, este de la sine înțeles că implementarea acestora ar fi condus inevitabil la dispariția organizării statului așa cum era stabilită în Constituția Republicii Socialiste România din 1965 (ca exemple în acest sens putem aminti

²³ Arhiva Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, Fond I, Dosar 4.

doar de organizarea de alegeri libere sau revitalizarea economiei naționale, în contextul în care Constituția stabilea că „forța politica conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român”, iar „economia națională a României este o economie socialistă, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție”²⁴).

Prin această declarație-program, Frontul Democratic Român și-a asumat rolul unui organism democratic, care reprezenta nu doar interesele timișorenilor, ci și pe cele ale întregului popor român, acest fapt fiind evident din scopul declarat al constituirii Frontului Democratic Român, respectiv „realizarea unui dialog cu Guvernul Român în scopul democratizării țării” (fiind pusă ca primă condiție demisia lui Nicolae Ceaușescu), dar și din apelul făcut către „întregul popor să se alăture în lupta dreaptă pentru democratizarea țării” și de a intra în grevă generală „până la victoria finală”. Asta deja după ce cu o zi înainte, în ovațiile mulțimii adunate în Piața Operei, liderii Frontului Democratic Român au declarat Timișoara ca „primul oraș liber din România”.

Chiar și așa, se impune să amintim că încercarea Frontului Democratic Român de a tipări un manifest anticeaușist a fost zădărnicită în seara de 21 Decembrie 1989. După ce textul Proclamației a fost copiat de mână în mai multe exemplare și apoi trimis la Consulatul Iugoslaviei, iar alte exemplare (circa 100) au fost multiplicare xerox și trimise la Gară pentru a fi expediate în țară²⁵, o copie a fost trimisă și la Poligrafia din Timișoara, unde – așa cum reiese din declarațiile directorului instituției, Sergiu Știrbu – după ce se procedase la culegerea textului pentru a-l putea tipări, procesul a fost brusc întrerupt de intervenția în forță a unei grupe formată din parașutiști sosiți de la Caracal. Prin prezența lor de spirit, angajații Poligrafiei timișorene au avut timpul necesar să ascundă manuscrisele, să distrugă formele pregătite pentru tipărirea materialului și să îndepărteze resturile și, chiar și sub amenințarea armelor, să afirme că „nu se tipărește decât ceea ce a fost aprobat”²⁶. Astfel, abia în 22 Decembrie s-a putut tipări la Poligrafia timișoreană manifestul Frontului Democratic Român – „A căzut tirania!”, care a fost difuzat în limbile română, germană, maghiară și sârbă²⁷.

²⁴ Articolele 3 și 5 din Constituția Republicii Socialiste România din 1965, republicată în Buletinul Oficial nr. 65/29 Octombrie 1986.

²⁵ Alesandru Duțu, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 135.

²⁶ *Bătălia pentru Poligrafie. Desantul parașutiștilor*, în „Victoria” nr. 6 din August 1990 – apud <https://mariusmioc.wordpress.com/2011/12/12/timisoara-oras-liber-in-20-decembrie-1989-mit-sau-realitate/>, accesat la 10.05.2024.

²⁷ Lorin Ioan Fortuna (coord.), *Rolul Frontului Democratic Român în cadrul Revoluției Române din Decembrie 1989*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Artpress, 2011, p. 123.

Un alt document istoric care reflectă năzuințele oamenilor, așa cum au fost ele exprimate în 22 Decembrie 1989, este „Rezoluția Finală a Adunării Populare din Timișoara” având următorul conținut:

«I. Adunarea Populară a tuturor locuitorilor din Banat și din alte părți ale țării, adunați între 15 și 22 decembrie 1989 la Timișoara, declară instaurarea adevăratei democrații și libertăți pe întreg cuprinsul țării și

Hotărăște:

1. Demiterea din toate funcțiile de partid și de stat a tiranului Nicolae Ceaușescu și a soției acestuia precum și a tuturor membrilor din familie și tragerea lor la răspundere în cadrul unui proces judecat de o instanță competentă, conform procedurii prevăzute de lege;

2. Pedepsa în cadrul unor procese publice, judecarea de către instanțele competente conform procedurii prevăzute de lege, a persoanelor care au dat dispoziție și au aplicat ordinele de a se trage în populația civilă ca și a celor care se fac vinovați de uciderea militarilor care au refuzat odioasele ordine.

3. Identificarea cadavrelor celor uciși în mod criminal în timpul demonstrațiilor din perioada clanului Ceaușescu și înmormântarea martirilor eroi; ridicarea unor monumente în cinstea lor în orașele în care aceștia au căzut, pentru a se păstra mereu vie memoria lor.

4. Eliberarea și reabilitarea tuturor deținuților și dizidenților politici care riscându-și viața, și-au exprimat dezacordul față de politica dictatorială a lui Nicolae Ceaușescu.

5. Instituirea unui guvern și preluarea conducerilor locale de stat de către cei mai competenți fii ai patriei.

6. Organizarea de alegeri libere și democratice la toate nivelele și desemnarea organelor de conducere pe criteriul competenței și integrității morale.

7. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim cu adevărat democratic în toate domeniile vieții publice și alegerea liberă de către popor a sistemului și liniei politice și economice a țării, care să garanteze drepturile și libertățile cetățenești consfințite de Constituție și legile țării, ca și în convențiile și actele internaționale, în scopul creșterii bunăstării materiale și spirituale a poporului nostru și a întăririi puterii economice a patriei.

8. Separarea activității politice de activitatea de stat.

9. Abrogarea tuturor legilor și a celorlalte acte normative cu conținut antidemocratic care nu sunt în interesul maselor populare, precum și revizuirea întregului sistem legislativ în scopul democratizării și liberalizării țării.

10. Restabilirea legăturilor diplomatice cu toate statele care au suspendat sau întrerupt aceste relații cu țara noastră datorită dictatorului Nicolae Ceaușescu și dezvoltarea în continuare a relațiilor de prietenie și colaborare

cu toate statele lumii, cu respectarea normelor și principiilor dreptului internațional.

II. Adunarea Populară din Timișoara salută cu entuziasm patriotic întreaga populație a țării care participă la desăvârșirea democratizării și liberalizării țării prin demonstrații pașnice cu caracter patriotic și în același timp pe cetățenii patriei care până în acest moment au contribuit prin faptele lor de curaj la înlăturarea dictaturii și îndeamnă întregul popor la continuarea demonstrațiilor pașnice până la îndeplinirea tuturor obiectivelor și hotărârilor adoptate cu această rezoluție.

III. Adunarea Populară din Timișoara salută ostașii bravei noastre armate care s-au împotrivit ordinelor criminale de a trage în populație și o cheamă, ca alături de întregul popor, să participe în continuare la desăvârșirea democratizării și liberalizării țării în sensul celor prevăzute în rezoluție.

IV. Adunarea Populară din Timișoara se închină cu smerenie în fața memoriei eroilor care și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealurilor noastre și au murit pentru răsturnarea dictaturii și instaurarea democrației, libertății și unității naționale și înfierăm hotărârea dictatorilor de a da ordinul criminal de a se trage în populația țării.

V. Adunarea Populară din Timișoara aduce mulțumiri tuturor popoarelor lumii ca și fiilor ei cinstiți, aflați în exil datorită regimului dictatorial, care prin hotărârile și îndemnul lor au ridicat moralul poporului român, fiind alături de noi pe tot parcursul luptei pentru libertate, dreptate și democrație.

VI. Pentru conducerea activității de stat pe întreg cuprinsul țării, Adunarea Populară din Timișoara cere instituirea unui Parlament al țării în care să fie reprezentată toată națiunea română și care să fie împuternicit cu depline puteri să ia toate măsurile necesare în interesul întregii națiuni.»

Rezoluția Finală a Adunării Populare din Timișoara a fost multiplicată și difuzată sub formă de manifest dactilografiat printre oamenii din Piața Operei, fiind apoi publicată în „Luptătorul Bănățean” (numele pe care îl primise imediat după fuga lui Nicolae Ceaușescu ziarul „Drapelul Roșu” – organ al Comitetului Județean Timiș al P.C.R. și al Consiliului Popular Județean).²⁸

3. Proclamația Consiliului Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.) din 22 Decembrie 1989

Proclamația Consiliului Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.) din seara zilei de 22 Decembrie 1989 (celebrul „Comunicat către țară” citit de Ion Iliescu la posturile de radio și televiziune) este un document ce conține o

²⁸ „Luptătorul Bănățean” din 22 Decembrie 1989 – *apud* <https://mariusmioc.wordpress.com/2011/06/17/documentul-prin-care-a-fost-destituit-ceausescu/>, accesat 12.05.2024.

serie de hotărâri fundamentale pentru înlăturarea dictaturii și democratizarea țării. Așa cum l-a descris Ion Iliescu într-o lucrare de-a sa, „programul cunoscut sub ceea ce s-a numit Comunicatul către țară al C.F.S.N. – din momentul prezentării sale a devenit primul document al revoluției, definind obiectivele sale strategice, orientate în trei mari direcții: prima – demolarea vechiului sistem de stat opresiv, cu toate pârgurile și structurile sale de putere și construcția statului de drept, democratic; a doua – reconstrucția economică și socială, în acord cu cerințele și valorile liberei inițiative, racordarea țării la fluxul și valorile dezvoltării economice și sociale moderne și, în fine, a treia – deschiderea spre lume, integrarea în structurile Europei unite”²⁹.

Referitor la sintagma „primul document al revoluției”, se impune să evidențiez faptul că în majoritatea lucrărilor de specialitate dedicate istoriei constituționalismului în România, atunci când se abordează procesul adoptării Constituției din 1991, se începe cu Comunicatul către Țară al C.F.S.N., unii autori chiar prezentându-l ca fiind „primul document istoric, de esență revoluționară”³⁰.

În opinia mea, bazată pe argumentele solide prezentate în secțiunile precedente, documentele elaborate la Timișoara în perioada 20-22 Decembrie 1989 sunt fără îndoială primele documente programatice ale Revoluției Române, asta pentru că, analizând revendicările propuse ca bază de discuție cu prim-ministrul Constantin Dăscălescu, dar și conținutul Proclamației Frontului Democratic Român sau cel al Rezoluției Finale a Adunării Populare din Timișoara, este de la sine înțeles că implementarea acestora ar fi condus, inevitabil, la dispariția organizării statului așa cum era stabilită în Constituția Republicii Socialiste România din 1965.

Este adevărat că, din punct de vedere juridic, Comunicatul către Țară al C.F.S.N. (publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1 din 22 decembrie 1989) marchează momentul fundamental al Revoluției Române din Decembrie 1989, acesta fiind considerat în doctrina de specialitate ca un act juridic cu valoare constituțională, chiar dacă are un conținut exclusiv politic. Plecând de la acest aspect, în doctrina de specialitate au fost emise unele opinii conform cărora: „Idealurile insurecționale din Decembrie 1989 au avut ca sursă de afirmare revolta populară de largă participare și reprezentare socială, dar s-au impus numai după ce au fost transpuse de către Consiliul Frontului Salvării Naționale în decizii de guvernare. Nu este suficient ca populația revoltată să-și afirme anumite idealuri sau cerințe sociale prin

²⁹ Ion Iliescu, *Revoluția Română*, București, Editura Presa națională, 2001, p. 50.

³⁰ Marian Enache, *Procesul adoptării Constituției din 1991 – o veritabilă școală a constituționalismului românesc*, <https://www.juridice.ro/essentials/date/2021/12/08>, accesat 15.06.2024.

manifestări violente sau nonviolente. Este necesar ca idealurile insurecționale să capete forma unor decizii general obligatorii și să fie acceptate ca atare de comunitatea cetățenilor țării. În formă pură, idealurile nu au valoare de recunoaștere ca model sau standard de conduită decât dacă sunt impuse prin decizii statale. Altfel, idealurile se reduc la stadiul de aspirații”³¹.

Având în vedere opiniile doctrinare exprimate în legătură cu primatul și valoarea juridică a Comunicatului către Țară al C.F.S.N., prin prisma obiectivelor de cercetare propuse se impune atât analiza modului în care a fost elaborat și adoptat acest document, cât și a conținutului său – în el fiind cuprinse toate obiectivele schimbării, de la cele politice și până la cele care vizau reconstrucția economică și socială a țării, inclusiv adoptarea unei noi Constituții.

Astfel, în vâltoarea evenimentelor din ziua de 22 Decembrie 1989, la prima sa apariție la televiziune Ion Iliescu a cerut întregii populații „să dea dovadă de luciditate și de disciplină socială necesară pentru a face ordine” și a anunțat că în cursul zilei se va constitui un „Comitet de Salvare Națională”, care să adopte „măsuri imediate pentru ordine și asigurarea desfășurării vieții normale”³².

După anunțul capturării soților Ceaușescu, făcut la Televiziune în jurul orelor 18.00, în balconul Comitetului Central al P.C.R. Ion Iliescu s-a adresat mulțimii arătând că „dictatura a căzut” și „procesul început este ireversibil”, anunțând totodată: „Ne vom retrage acum pentru a constitui Consiliul Frontului Eliberării Naționale... Salvării Naționale. Vom elabora, așa cum v-am spus, un program și o proclamație către popor. Vom lua măsuri de organizare, deocamdată provizorie, a organizării, a conducerii, a administrării publice, la nivel central și la nivel local, în toate județele. Scopul nostru este să constituim o nouă structură a puterii politice”³³.

Într-o primă etapă, discuțiile s-au purtat la sediul Comitetului Central al P.C.R. pornindu-se de la textul manuscris elaborat de Dumitru Mazilu în zilele de 17-21 Decembrie 1989³⁴. În contextul creat de primele focuri de

³¹ Cristian Ionescu, *Legalitate vs. oportunitate în preluarea tradițiilor democratice ale sistemului politic românesc*, în „Curierul Judiciar”, nr. 1/2014 - <https://www.curieruljudiciar.ro/>, accesat 10.05.2024.

³² Mihai Tatulici (coord.), *Revoluția Română în direct*, Vol. 1, Televiziunea Română, 1990, pp.42-43.

³³ *Ibidem*, p. 84.

³⁴ Manuscrisul elaborat de Dumitru Mazilu (cuprinzând adnotările și completările scrise de Silviu Brucan în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989) a fost publicat de Dumitru Mazilu în cartea sa „Revoluția română – zile și nopți de dramatism și speranță” (pp. 30-33), publicată la Editura I.R.R.D. 1989 în anul 2011.

armă care s-au auzit în jurul orei 18.30, grupul care discuta asupra viitoarei platforme-program a considerat clădirea nesigură și a hotărât să se deplaseze la Ministerul Apărării. Motivul mutării și ceea ce a urmat după aceasta, au fost prezentate de Ion Iliescu în lucrarea „Revoluția Română” din anul 2001, după cum urmează: „Armata deținea în acel moment singurul sistem de comunicații cu ansamblul teritoriului în stare de funcționare și o structură pe care să ne sprijinim pentru a continua funcțiile vitale ale statului. Am înjghebat un stat major și am stabilit cartierul nostru general la Ministerul Apărării. După aceea, am stabilit legătura cu cei ce se găseau la Televiziune și la sediul fostului Comitet Central și am convenit să ne întâlnim, în aceeași seară, la sediul televiziunii – un nou punct strategic al revoluției – pentru a perfecta documentul care avea să fie programul politic al revoluției. Acest document s-a definitivat într-o atmosferă extrem de tensionată, când evenimentele au luat o întorsătură neașteptată prin intensul schimb de focuri ce răsunau în apropierea noastră și în alte puncte fierbinți ale Capitalei. În aceste condiții, ne-am constituit în prima structură provizorie a noii puteri revoluționare – Consiliul Frontului Salvării Naționale”³⁵.

Referitor la „dezbaterea și definitivarea textului Proclamației Revoluției Române”, Dumitru Mazilu arată că aceasta a avut loc sub conducerea lui Ion Iliescu, care a și fost însărcinat să prezinte textul la posturile de radio și televiziune. Astfel, în jurul orei 23.00, pe 22 Decembrie 1989, a fost transmis mesajul noii puteri în curs de constituire sub forma „Comunicatului către Țară”:

«Cetățeni și cetățene,

Trăim un moment istoric. Clanul Ceaușescu, care a dus țara la dezastru, a fost eliminat de la putere. Cu toții știm și recunoaștem că victoria de care se bucură întreaga țară este rodul spiritului de sacrificiu al maselor populare de toate naționalitățile și, în primul rând, al admirabilului nostru tineret, care ne-a restituit, cu prețul sângelui, sentimentul demnității naționale. Un merit deosebit îl au cei care ani de zile și-au pus în pericol și viața, protestând împotriva tiraniei.

Se deschide o pagină nouă în viața politică și economică a României.

În acest moment de răscruce am hotărât să ne constituim în Frontul Salvării Naționale, care se sprijină pe armata română și care grupează toate forțele sănatoase ale țării, fără deosebire de naționalitate, toate organizațiile și grupările care s-au ridicat cu curaj în apărarea libertății și demnității în anii tiraniei totalitare.

Scopul Frontului Salvării Naționale este instaurarea democrației, libertății și demnității poporului român.

³⁵ Ion Iliescu, *Revoluția Română*, București, Editura Presa Națională, 2001, pp. 47-48.

Din acest moment se dizolvă toate structurile de putere ale clanului Ceaușescu. Guvernul se demite, Consiliul de Stat și instituțiile sale își încetează activitatea, întreaga putere în stat este preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale. Lui i se vor subordona Consiliul Militar Superior, care coordonează întreaga activitate a armatei și a unităților Ministerului de Interne. Toate ministerele și organele centrale în actuala lor structură își vor continua activitatea normală, subordonându-se Frontului Salvării Naționale, pentru a asigura desfășurarea normală a întregii vieți economice și sociale.

În teritoriu se vor constitui consilii județene, municipale, orașenești și comunale ale Frontului Salvării Naționale ca organe ale puterii locale.

Miliția este chemată ca, împreună cu comitetele cetățenești, să asigure ordinea publică. Aceste organe vor lua toate măsurile necesare pentru asigurarea aprovizionării populației cu alimente, cu energie electrică, cu căldură și apă, pentru asigurarea transportului, a asistenței medicale și a întregii rețele comerciale.

Ca program, frontul propune următoarele:

1. Abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ.

2. Organizarea de alegeri libere în cursul lunii aprilie.

3. Separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească în stat și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unu sau, cel mult, două mandate. Nimeni nu mai poate pretinde puterea pe viață.

Consiliul Frontului Salvării Naționale propune ca țara să se numească în viitor România. Un comitet de redactare a noii Constituții va începe să funcționeze imediat.

4. Restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței. Eliminarea metodelor administrativ-birocratice de conducere economică centralizată și promovarea liberei inițiative și a competenței în conducerea tuturor sectoarelor economice.

5. Restructurarea agriculturii și sprijinirea micii producții țărănești. Oprirea distrugerii satelor.

6. Reorganizarea învățământului românesc potrivit cerințelor contemporane. Reașezarea structurilor învățământului pe baze democratice și umaniste.

Eliminarea dogmelor ideologice care au provocat atâtea daune poporului român și promovarea adevăratelor valori ale umanității. Eliminarea minciunii și a imposturii și statuarea unor criterii de competență și justiție în toate domeniile de activitate.

Așezarea pe baze noi a dezvoltării culturii naționale.

Trecerea presei, radioului, televiziunii din mâinile unei familii despotice în mâinile poporului.

7. Respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale și asigurarea deplinei lor egalități în drepturi cu românii.

8. Organizarea întregului comerț al țării, pornind de la cerințele satisfacerii cu prioritate a tuturor nevoilor cotidiene ale populației României. În acest scop, vom pune capăt exportului de produse agroalimentare, vom reduce exportul de produse petroliere, acordând prioritate satisfacerii nevoilor de căldură și lumină ale oamenilor.

9. Întreaga politică externă a țării să servească promovării bunei vecinătăți, prieteniei și păcii în lume, integrându-se în procesul de construire a unei Europe unite, casă comună a tuturor popoarelor continentului. Vom respecta angajamentele internaționale ale României și, în primul rând, cele privitoare la Tratatul de la Varșovia.

10. Promovarea unei politici interne și externe subordonate nevoilor și intereselor dezvoltării ființei umane, respectului deplin al drepturilor și libertăților omului, inclusiv al dreptului de deplasare liberă.

Constituindu-ne în acest front, suntem ferm hotărâți să facem tot ce depinde de noi pentru a reinstaura societatea civilă în România, garantând triumful democrației, libertății și demnității tuturor locuitorilor țării

În mod provizoriu, în componența consiliului intră următorii: Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Laszlo Tokes, Dumitru Mazilu, Dan Deșliu, general Ștefan Gușe, general Victor Stănculescu, Aurel-Dragoș Munteanu, Corneliu Mănescu, Alexandru Bîrlădeanu, Silviu Brucan, Petre Roman, Ion Caramitru, Sergiu Nicolaescu, Mihai Montanu, Mihai Ispas, Gelu Voican Voiculescu, Dan Marțian, căpitan Lupoi Mihail, general Voinea, căpitan de rangul I Dumitrescu Emil, Neacșa Vasile, Ciontu Cristina, Baciuc Marian, Bogdan Teodoriu, Eugenia Iorga, Negrițiu Paul, Manole Gheorghe, Cazimir Ionescu, Adrian Sîrbu, Cîrjan Constantin, Domokos Geza, Magdalena Ionescu, Marian Mierlă, Constantin Ivanovici, Ovidiu Vlad, Bucurescu Valeriu, Ion Iliescu.

*

Dând citire la posturile de radio și televiziune acestui comunicat, Ion Iliescu a precizat: „Deocamdată, este o structură provizorie, gândită într-un mod foarte operativ. Lista rămâne deschisă. Nu aceasta va fi componența completă a consiliului. Am menționat doar câteva nume de oameni care sunt legate de transformările pe care le cunoaște țara, oameni care au demonstrat spirit de sacrificiu în anii tiraniei, tineri care în aceste zile au fost pe baricade, care și-au pus viața în pericol, reprezentanți ai muncitorilor, ai studenților, ai

intelectualității, ai armatei, acele forțe care au fost active, prezente în procesul de instaurare a noului regim al puterii. Lista rămâne deci deschisă. Pentru a putea completa componența consiliului așteptăm propuneri din partea tuturor categoriilor și forțelor sociale care au luptat și au învins.

Acest comunicat este o primă formă de platformă-program a noului organism al puterii de stat din România. Am primit mandatul de a vi-l prezenta”³⁶.

4. Transpunerea idealurilor revoluționare în acte normative și decizii de guvernare în perioada 26-31 Decembrie 1989

În doctrina de specialitate a fost exprimată opinia potrivit căreia „dreptul construit după o revoluție este bazat pe idealurile acesteia”³⁷, dar există totodată o paletă largă de opinii cu privire la însemnătatea idealurilor Revoluției din Decembrie 1989 în demersul de stabilire a unui nou regim juridic în România.

Pe de o parte, s-a afirmat că „idealurile insurecționale din Decembrie 1989 au avut ca sursă primară de afirmare revolta populară de largă participare și reprezentare socială, dar s-au impus numai după ce au fost transpuse de către Consiliul Frontului Salvării Naționale în decizii de guvernare”³⁸. Mai mult, în continuare, se arată că: „Nu este suficient ca populația revoltată să-și afirme anumite idealuri sau cerințe sociale prin manifestări violente sau nonviolente. Este necesar ca idealurile insurecționale să capete forma unor decizii general obligatorii și să fie acceptate ca atare de comunitatea cetățenilor țării. În formă pură, idealurile nu au valoare de recunoaștere ca model sau standard de conduită decât dacă sunt impuse prin decizii statale. Altfel, idealurile se reduc la stadiul de aspirații”³⁹.

Pe de altă parte, a fost exprimată și opinia potrivit căreia «în ceea ce privește „idealurile Revoluției din 1989”, se observă că lucrurile sunt, în același timp, mai complicate și mai simple. Dificultățile provin faptul că evenimentul este foarte controversat și tratat, de foarte multe ori, mai degrabă emoțional decât rațional. Însăși denumirea de „Revoluție” este discutabilă, fără a mai

³⁶ COMUNICAT către Țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale, Publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1 din 22 Decembrie 1989.

³⁷ Dan Claudiu Dănișor, *Dreptul și revoluția*, în „Revista de drept public”, nr. 2/2017, p. 36.

³⁸ Cristian Ionescu, *Constituționalizarea tradițiilor democratice ale poporului român și a idealurilor Revoluției din 1989*, în Cristian Ionescu, Corina Adriana Dumitrescu (coord.), *Constituția României. Comentarii și explicații*, București, Editura C.H. Beck, 2017, p. 35.

³⁹ Cristian Ionescu, *Legalitate vs. oportunitate în preluarea tradițiilor democratice ale sistemului politic românesc*, în „Curierul Judiciar”, nr. 1/2014 - <https://www.curieruljudiciar.ro/>, accesat 10.05.2024.

considera momentele sale inițial și final. În multitudinea, diversitatea și rapiditatea manifestărilor, e greu de identificat o „idee revoluționară”⁴⁰.

Având în vedere abordările doctrinare cu privire la însemnătatea idealurilor Revoluției din Decembrie 1989 în crearea și adoptarea normelor juridice, se impune o clarificare a acestui subiect printr-o analiză comparativă a documentelor programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 și a actelor normative și deciziilor de guvernare adoptate în perioada 26-31 Decembrie 1989.

Urmărind succesiunea decretelor-legi adoptate în perioada menționată mai sus se constată că primul dintre acestea, Decretul-lege nr. 1/1989, a avut ca scop „eliminarea imediată din legislația României a unora dintre legile și decretele emise de fostul regim dictatorial, acte normative cu un profund caracter nedrept și contrare intereselor poporului român”. Astfel, prin raportare la idealurile și aspirațiile populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989, în special cele privind drepturile și libertățile cetățenilor, printre actele normative abrogate trebuie amintite:

- Legea nr. 29/1977 privind normele de adresare în relațiile dintre cetățenii Republicii Socialiste România;
- Hotărârea Marii Adunări Naționale nr. 5/1984 privind aprobarea Programului de alimentație științifică a populației;
- Decretul nr. 770/1966 privind reglementarea întreruperii cursului sarcinii;
- Decretul nr. 68/1976 privind schimbarea domiciliului din alte localități în orașe declarate potrivit legii orașe mari;
- Decretul nr. 98/1983 privind regimul aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor și al mașinilor de scris.⁴¹

În Decretul-Lege nr. 2/1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.) se arată că acest nou „organ suprem al puterii de stat” s-a constituit „pentru concentrarea aspirațiilor celor mai largi mase de oameni ai țării la o viață liberă și demnă și cadrul afirmării acestora” în scopul „instaurării democrației și libertății, al afirmării demnității poporului român”. Ca urmare, pentru „realizarea unei societăți cu adevărat democratice în țara noastră și pentru asigurarea și apărarea drepturilor fundamentale ale omului și cetățeanului”, Programul C.F.S.N. prevedea:

⁴⁰ George Gîrleșteanu (coord.), *Tradițiile democratice ale poporului român și idealurile Revoluției din decembrie 1989*, București, Editura Universul Juridic, 2015, p. 11.

⁴¹ DECRET-LEGE nr. 1 din 26 Decembrie 1989 privind abrogarea unor legi, decrete și alte acte normative, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 4 din 27 Decembrie 1989.

- abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ;
- organizarea de alegeri libere în cursul lunii aprilie 1990;
- separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească în stat și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unu sau, cel mult, două mandate;
- restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței. Eliminarea metodelor administrativ-birocratice de conducere economică centralizată, promovarea liberei inițiative și a competenței în conducerea tuturor sectoarelor economice;
- restructurarea agriculturii și sprijinirea micii producții țărănești. Oprirea distrugerii satelor;
- reorganizarea învățământului românesc potrivit cerințelor contemporane. Reașezarea structurilor învățământului pe baze democratice și umaniste;
- promovarea unei ideologii umaniste și democratice, a adevăratelor valori ale umanității. Eliminarea minciunii și a imposturii, statuarea unor criterii de competență și justiție în toate domeniile de activitate;
- așezarea pe baze noi a dezvoltării culturii naționale;
- libertatea presei, radioului și a televiziunii; trecerea acestora în mâinile poporului;
- respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale și asigurarea deplinei lor egalități în drepturi cu românii;
- libertatea cultelor; garantarea liberei manifestări a credințelor religioase;
- organizarea întregului comerț al țării pornind de la cerințele satisfacerii cu prioritate a tuturor nevoilor cotidiene ale populației României. În acest scop, se va pune capăt exportului de produse agro-alimentare și se va reduce exportul de produse petroliere, acordându-se prioritate satisfacerii nevoilor de căldură și lumină ale oamenilor;
- salvarea echilibrului ecologic și eliminarea acelor lucrări și investiții care provoacă daune aerului, apei, solului și pădurilor țării; promovarea unor tehnologii moderne nepoluante;
- întreaga politică externă a țării va servi promovării bunei vecinătăți, prieteniei și păcii în lume, integrându-se în procesul de constituire a unei Europe unite, casă comună a tuturor popoarelor continentului.⁴²

⁴² DECRET-LEGE nr. 2 din 27 Decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 4 din 27 Decembrie 1989.

După cum se poate observa, în Programul C.F.S.N. statuat în Decretul-Lege nr. 2/1989 au fost preluate și completate propunerile făcute în Comunicatului către țară al C.F.S.N. din 22 Decembrie 1989 care este considerat a fi un document „cu caracter exclusiv politic” (asta datorită precizării din final unde se arată că „acest comunicat este o primă formă de platformă-program a noului organism al puterii de stat din România”). În acest sens, în doctrina de specialitate a fost exprimată opinia potrivit căreia „schimbările politice enunțate în Comunicat au fost confirmate juridic prin Decretul-lege nr. 2/1989 (...) care reia o serie de enunțuri politice și le dă acum o formă juridică cu valoare cvasi-constituțională”⁴³. Totodată, unii autori sunt de părere că idealurile Revoluției din Decembrie 1989, nominalizate în Comunicatul C.F.S.N. și Decretul-Lege nr. 2/1989 au devenit norme constituționale, făcând posibilă apariția unui „bloc de constituționalitate” în dreptul român⁴⁴.

Un alt act normativ de interes este Decretul-Lege nr. 4/1989 prin care au fost abrogate și modificate unele acte normative, printre acestea:

- Decretul nr. 184 din 1 Octombrie 1974 cu privire la prima valutară care se aplică la cumpărarea și vânzarea valutei pentru operațiuni necomerciale (în special art. 2 care prevedea obligativitatea persoanelor cu domiciliul stabil în țări nesocialiste care veneau în România de a schimba o sumă de cel puțin câte 10 dolari S.U.A. pe zi de ședere în țară, de persoană);

- Decretul nr. 408 din 26 Decembrie 1985 privind unele măsuri referitoare la apărarea secretului de stat și la modul de stabilire a relațiilor cu străinii (care restrângea grav libertatea de comunicare cu persoanele străine, cetățenii români fiind obligați să întocmească note în legătură cu convorbirile purtate cu cetățenii străini și să consemneze orice fel de conversație sau discuție avută cu aceștia);

- Decretul nr. 277 din 25 Iulie 1979 privind unele măsuri pentru raționalizarea consumului de carburanți și gospodărirea economicoasă a parcului de autovehicule (art. 11, 19 și 20 – care limitau folosirea autovehiculelor proprietate personală în zilele de duminică și celelalte zile nelucrătoare, dar și achiziționarea unor anumite tipuri de combustibili de către turiștii și alte persoane fizice străine)⁴⁵.

De asemenea, prin Decretul-Lege nr. 6/1989, au fost abrogate unele acte normative, emise de vechiul regim referitoare la asigurarea unor condiții

⁴³ Cristian Ionescu, *Tratat de drept constituțional contemporan*, Ediția a 3-a, București, Editura C.H. Beck, 2019, pp. 775-776.

⁴⁴ Ioan Muraru, Andrei Muraru, *O posibilă interpretare a art. 1 alin. (3) din Constituție*, în „Curierul judiciar” nr. 6/2014, p. 328.

⁴⁵ DECRET-LEGE nr. 4 din 29 Decembrie 1989 privind abrogarea și modificarea unor decrete și altor acte normative, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 7 din 30 Decembrie 1989.

speciale și excepționale de transport aerian și naval ale fostului dictator și familiei sale, mai exact:

- Decretul nr. 470 din 21 Decembrie 1977 privind zborurile de importanță excepțională;

- Decretul nr. 82 din 13 Martie 1978 privind organizarea, pregătirea și executarea transporturilor de importanță excepțională cu nave⁴⁶.

Prin Decretul-Lege nr. 8/1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și a organizațiilor obștești în România⁴⁷, s-a urmărit „realizarea unei societăți cu adevărat democratice în România, asigurarea și apărarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor și înfăptuirea principiului pluralismului politic”, un de altfel principiu enunțat chiar în primul punct al Comunicatului C.F.S.N. din 22 Decembrie 1989.

Prin Decretul-Lege nr. 9/1989 au fost abrogate „unele reglementări legale emise de fostul regim dictatorial care prin caracterul lor discriminator, nedrept, au adus grave prejudicii materiale și morale poporului român, intereselor legitime ale tuturor cetățenilor, desfășurării unor relații normale cu celelalte state”, printre acestea:

- Art. 37 din Decretul nr. 210/1960 privind regimul mijloacelor de plată străine, care incrimina și pedepsea cu închisoare de la 6 luni la 5 ani fapta „de a nu preda, ceda sau declara mijloacele de plată străine și metalele prețioase, în cazurile și termenele prevăzute de lege, ori de a efectua operații interzise cu aceste valori, inclusiv cu obiectele confecționate din argint, precum și cu pietre prețioase”;

- Art. 253 din Codul penal (așa cum a fost modificat prin Legea nr. 6/1973), în conformitate cu care „fapta cetățeanului român care, având o însărcinare de stat sau de interes obștesc în străinătate, nu se întoarce în țară la terminarea misiunii, se pedepsește cu închisoare de la 1 la 7 ani, interzicerea unor drepturi și confiscarea parțială a averii”;

- Art. 134 din Codul civil (introdus prin Decretul nr. 80 din 31 martie 1950), potrivit căruia „cetățeanul român nu se poate căsători cu o străină și nici cetățeanul român nu se poate căsători cu un străin, fără autorizația Prezidiului Marii Adunări Naționale”;

- Decretul nr. 402/1982 privind obligațiile persoanelor care cer și li se aprobă să se stabilească definitiv în străinătate de a plăti integral datoriile pe care le au față de stat, organizații socialiste și persoane fizice, precum și de a restitui unele cheltuieli suportate de stat cu școlarizarea lor;

⁴⁶ DECRET-LEGE nr. 6 din 30 Decembrie 1989 privind abrogarea unor decrete, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 8 din 31 Decembrie 1989.

⁴⁷ DECRET-LEGE nr. 8 din 31 Decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și a organizațiilor obștești în România, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 9 din 31 Decembrie 1989.

– Decretul nr. 306/1981 privind măsuri pentru prevenirea și combaterea unor fapte care afectează buna aprovizionare a populației (potrivit căruia constituia infracțiune de speculă și se pedepsea cu închisoare de la 6 luni la 5 ani „cumpărarea de la unitățile comerciale de stat și cooperatiste, în scop de stocare, în cantități care depășesc nevoile consumului familial pe o perioadă de o lună, de ulei, zahăr, făină, mălai, orez, cafea, precum și de alte produse alimentare a căror stocare afectează interesele celorlalți cumpărători și buna aprovizionare a populației”, aceeași pedeapsă fiind aplicată și în cazul: „sustragerile sub orice formă din avutul obștesc de produse agricole, de pe câmp, din mijloacele de transport, din locurile de depozitare ori de desfacere”;

– Legea nr. 25/1976 privind încadrarea într-o muncă utilă a persoanelor apte de muncă, potrivit căreia munca era „o îndatorire de onoare, o obligație a fiecărui cetățean, iar sustragerea de la muncă, traiul parazitar, realizarea de câștiguri pe alte căi decât prin munca proprie contraveneau principiilor eticii și echității și erau incompatibile cu natura și țelurile orânduirii socialiste”;

– Decretul nr. 358/1948 pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic, potrivit căruia averea mobilă și imobilă aparținând organizațiilor și instituțiilor cultului greco-catolic a revenit și a fost luată în primire de Statul Român.⁴⁸

Pentru îndeplinirea obiectivelor cuprinse în programul C.F.S.N. și, totodată, pentru asigurarea executării tuturor măsurilor stabilite de către acest nou organ al puterii de stat, prin actele normative adoptate în perioada 26-31 Decembrie 1989, a fost emis Decretul-Lege nr. 10/1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Guvernului României ca „organ suprem al administrației de stat”. Potrivit acestui decret, în îndeplinirea răspunderilor ce îi reveneau, guvernul adopta hotărâri cuprinzând măsuri obligatorii în toate domeniile vieții economice și sociale, dar toate aceste hotărâri puteau fi anulate de către C.F.S.N. „atunci când considera ca acestea contravin legilor și decretelor în vigoare sau intereselor poporului”⁴⁹.

Chiar dacă au fost prezentate selectiv, analizând conținutul actelor normative și deciziilor de guvernare adoptate în perioada 26-31 Decembrie 1989, se poate spune că toate aceste măsuri pot fi subsumate revendicărilor conținute în punctul II din Proclamația Frontului Democratic Român (21 Decembrie 1989), dar și punctului 9 din Rezoluția Finală a Adunării Populare

⁴⁸ DECRET-LEGE nr. 9 din 31 Decembrie 1989 privind abrogarea unor acte normative, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 9 din 31 Decembrie 1989.

⁴⁹ DECRET-LEGE nr. 10 din 31 Decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Guvernului României, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 9 din 31 Decembrie 1989.

din Timișoara din 22 Decembrie 1989 potrivit căruia se cerea „abrogarea tuturor legilor și a celorlalte acte normative cu conținut antidemocratic care nu sunt în interesul maselor populare, precum și revizuirea întregului sistem legislativ în scopul democratizării și liberalizării țării”. De asemenea, în preambulul Comunicatului către țară al C.F.S.N. din 22 Decembrie 1989, se făcea referire la idealul de „instaurare a democrației, libertății și demnității poporului român”, iar punctul 10 conținea dezideratul de „promovare a unei politici interne și externe subordonate nevoilor și intereselor dezvoltării ființei umane, respectului deplin al drepturilor și libertăților omului, inclusiv al dreptului de deplasare liberă”.

5. Proclamația de la Timișoara din 11 Martie 1990

Ca urmare a faptului că Proclamația de la Timișoara a fost lansată la aproape trei luni de la izbucnirea Revoluției Române din Decembrie 1989, fiind citită la 11 Martie 1990 în cadrul mitingului din Piața Victoriei (fostă Operei), a fost catalogată, pe de o parte, ca fiind «un document (oarecum) contemporan Revoluției»⁵⁰ sau chiar „un document de esență electorală”, iar pe de altă parte ca fiind «parte integrantă a Revoluției Române din Decembrie 1989, reprezentând programul politic pe care mișcarea revoluționară, începută cu solidaritatea cu pastorul Tökés László și cu o revoltă populară de proporții, nu l-a avut»⁵¹, mergând până la a fi numită ca „adevărata cartă a revoluției din decembrie 1989 care a consacrat idealurile anticomuniste ale revoluției”⁵².

În vederea creionării unei imagini cuprinzătoare asupra caracterului Proclamației de la Timișoara, se impune ca, mai întâi, să fie prezentat contextul în care a fost elaborată, urmând ca, mai apoi, analiza să fie concentrată asupra conținutului acestui document.

Ca urmare, pentru clarificarea situației existente în țară în primele săptămâni după Revoluție trebuie amintit că, prin Decretul nr. 40 din 9 ianuarie 1990, ziua de vineri 12 ianuarie 1990 a fost declarată, pe întregul teritoriu al României, „zi de doliu național, în memoria martirilor Revoluției, a tuturor celor care și-au jertfit viața luptând împotriva regimului dictatorial,

⁵⁰ Radu Rizoiu, *Revoluția, regulile și românii* - <https://www.contributors.ro/revolu%C8%9Bia-regulile-%C8%99i-romanii/>, accesat la 9.07.2024.

⁵¹ Lucian-Vasile Szabo, *Proclamația de la Timișoara ca parte integrantă a Revoluției din Decembrie 1989*, în Florian Mihalcea, Viorel Marineasa, Cătălin Regea (editori), *Istoria văzută din stradă: Proclamația de la Timișoara*, Timișoara, Editura Brumar, 2019, p. 92-102 - https://www.researchgate.net/publication/347952640_PROCLAMATIA_DE_LA_TIMISOARA_CA_PARTE_A_REVOLUTIEI_DIN_1989, accesat la 9.07.2024.

⁵² *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București, 2006, p. 623.

pentru libertatea și demnitatea poporului român, pentru dreptate socială”, iar orașele Timișoara și București au fost declarate „orașe-martir”⁵³.

În această conjunctură, în Timișoara și București, dar și Sibiu și Arad, Brașov și Cluj, sute de mii de oameni au ieșit în stradă pentru a participa la manifestările de comemorare a celor căzuți pentru libertate.

La Timișoara, ziua de doliu s-a transformat în zi de protest contra noii puteri, demonstranții strânși în fața Palatului Administrativ (clădirea Consiliului județean Timiș al F.S.N.) scandând: „Jos cu comuniștii!”, „Jos cu Fortuna și-a lui clică!”, „Jos cenzura!” și „Vrem alegeri libere!”. După cum relatează presa locală din acel timp, Lorin Fortuna a încercat să vorbească mulțimii în mai multe rânduri, dar „a fost huiduit, demonstranții nedorind să intre în dialog”, fapt pentru care a și demisionat în acea seară din funcția de președinte al C.J. al F.S.N.⁵⁴.

Și în București ziua de doliu național în memoria victimelor Revoluției s-a transformat într-una de protest, mulțimea adunată în Piața Victoriei cerând guvernului și C.F.S.N. „să-și precizeze poziția într-o serie de probleme ale vieții politice și sociale a țării: asigurarea de alegeri libere sub egida ONU; precizări privind numărul victimelor represiunii; informarea corectă a opiniei publice cu privire la teroriști; judecarea în procese publice a acoliților clicii ceaușiste și a teroriștilor; situarea partidului comunist în afara legii și a societății și distribuirea bunurilor și fondurilor acestui partid tuturor partidelor politice din România; precizări cu privire la opțiunile politice, atât ale membrilor Consiliului Frontului Salvării Naționale cât și ale guvernului provizoriu”⁵⁵. În cadrul mitingului au luat cuvântul Petre Roman – prim-ministru al României, Dumitru Mazilu – prim-vicepreședinte al C.F.S.N. și, la insistența mulțimii, Ion Iliescu, care a arătat, între altele, că „F.S.N. este o forță provizorie”, a cărui singură sarcină o reprezintă „asigurarea condițiilor necesare pentru desfășurarea de alegeri libere, pentru un dialog deschis cu toate forțele politice din țară”, adăugând totodată că „cei vinovați de crimele împotriva poporului vor fi judecați și condamnați potrivit legii”. Seara târziu, s-a desfășurat la Palatul Victoria un dialog între membri ai conducerii C.F.S.N. și reprezentanții participanților la miting, dialog la încheierea căruia s-a anunțat adoptarea a trei decrete-legi privind: declararea în afara legii a Partidului Comunist Român; organizarea la 28 ianuarie 1990 a unui referendum privind reintroducerea în Codul Penal a pedepsei cu moartea; instituirea unei Comisii

⁵³ DECRET nr. 40 din 9 Ianuarie 1990 privind măsuri pentru comemorarea eroilor Revoluției, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 6 din 10 Ianuarie 1990.

⁵⁴ „Renașterea Bănățeană”, nr. 9 din 13 Ianuarie 1990, p. 1.

⁵⁵ „Adevărul”, nr. 16 din 13 Ianuarie 1990, p. 1.

naționale pentru rezolvarea sesizărilor și doleanțelor tuturor cetățenilor țării. Textele acestor decrete-legi au fost citite din balconul Palatului Victoria în fața participanților la miting, care le-au primit cu multă satisfacție.⁵⁶

La numai câteva zile, într-un Comunicat C.F.S.N. din 17 ianuarie 1990, Ion Iliescu, Petre Roman și Dumitru Mazilu „au explicat condițiile în care, sub presiunea manifestanților din 12 ianuarie 1990 din Piața Victoriei, au fost adoptate cele două decrete-lege (primul cu privire la organizarea referendumului pentru reintroducerea pedepsei cu moartea și al doilea cu privire la scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român) și, asumându-și răspunderile personale ce revin fiecăruia, ei au declarat că adoptarea proiectelor de mai sus constituie o greșală politică și o îndepărtare de la principiile Frontului Salvării Naționale”. Ca urmare, „cu 117 voturi pentru, nici un vot contra și 4 abțineri, Consiliul Frontului Salvării Naționale a decis anularea celor două decrete-lege cu privire la pedeapsa cu moartea și scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român”⁵⁷.

În contextul în care protestele de stradă deveniseră parte din cotidian, Comunicatul C.F.S.N. prin care s-a anunțat transformarea F.S.N. în partid politic și participarea la viitoarele alegeri⁵⁸, a generat la 28 Ianuarie 1990 o mare manifestație de protest a partidelor politice nou-înființate, în frunte cu P.N.Ț.C.D., P.N.L. și P.S.D.R.⁵⁹. După cum a povestit Corneliu Coposu, „această manifestație, cu o largă participare, avea drept obiectiv exclusiv, să forțeze abandonul monopolului puterilor politice, care era deținut de guvernanții provizorii”⁶⁰. În cea mai mare parte a zilei, protestul a fost unul pașnic, dar tensiunea a crescut pe parcursul orelor, mai ales după ce o delegație a partidelor de opoziție a intrat la negocieri cu reprezentanții F.S.N. Așa cum reiese din

⁵⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁵⁷ COMUNICAT din 17 Ianuarie 1990 pentru reintroducerea pedepsei cu moartea și scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român, Publicat în Monitorul Oficial nr. 12 din 19 Ianuarie 1990.

⁵⁸ COMUNICAT din 25 Ianuarie 1990 din partea Consiliului Frontului Salvării Naționale, Publicat în Monitorul Oficial nr. 15 din 25 Ianuarie 1990.

⁵⁹ În temeiul Decretului-Lege nr. 8/1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și a organizațiilor obștești în România, la 8 ianuarie 1990, Tribunalul București a autorizat funcționarea primului partid politic din România post-comunistă – Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat (P.N.Ț.C.D.), condus de Corneliu Coposu. La 12 ianuarie 1990, a fost reînființat oficial Partidul Social-Democrat Român (P.S.D.R.), primul președinte al acestui partid fiind Sergiu Cunescu. Câteva zile mai târziu, Partidul Național Liberal (P.N.L.) s-a reînregistrat ca partid politic sub conducerea lui Radu Câmpeanu, fapt consfințit prin Decizia Tribunalului București din 15 Ianuarie 1990.

⁶⁰ *Mărturisiri. Corneliu Coposu în dialog cu Vartan Arachelian*, București, Editura Anastasia, 1992, p. 123.

stenograma discuțiilor purtate în sediul Guvernului, Corneliu Coposu i-a transmis lui Ion Iliescu: „Prin declarația dumneavoastră, că vreți să intrați în alegeri – nu avem nimic împotrivă – dumneavoastră ați destabilizat echilibrul politic care ne guverna până acum. Un grup, fie că se numește Front, fie altfel, care girează puterea politică până la alegeri, nu putea, deținând în același timp putere judecătorească, putere executivă, putere legiuitoare, să vină și în concurență la alegeri, în chip de partid politic, care încă nu era constituit. Și v-am oferit o soluție. Soluția este: intrați în alegeri – foarte bine, ne bucurăm că vă avem adversari politici; însă conducerea puterii politice în intervalul alegerilor nu mai poate rămâne în mâna acestui Front. Ci trebuie să fie preluată de un organism a cărui compoziție cred că este in excepțională – toate formațiunile politice, toate personalitățile care s-au evidențiat atât în triumful Revoluției, cât și în intervalul ultimului timp. Nu văd de ce v-a șocat această propunere care văd, consider eu, că-i foarte naturală și care are și acoperire juridică”. Față de pretențiile exprimate, Ion Iliescu le-a reproșat liderilor opoziției politice că organizând această manifestație „au pornit pe o cale incorectă, neloială”, afirmând totodată: „Nimeni nu vă dă dumneavoastră dreptul să vă erijați în exponenți ai tuturor partidelor și ai opiniei publice. Expuneți unele păreri, faceți unele propuneri, care trebuie să formeze o platformă, obiect al unor negocieri. Noi v-am arătat deschidere totală în legătură cu toate problemele și suntem pregătiți să intrăm în discuție, pe orice chestiune; nimic nu respingem ca idee, ca propunere. Dar, asta trebuie să fie obiectul unui dialog, nu al unor presiuni, cum ați încercat dumneavoastră astăzi – cu demonstrații de stradă, să ne impuneți o soluție prestabilită”⁶¹. Spre seară, situația a degenerat, relativ puținii manifestați rămași în piață au atacat sediul Guvernului spărgând geamurile. Au intervenit contramanifestanți simpatizanți ai F.S.N. și au avut loc ciocniri. A doua zi, 29 Ianuarie 1990, simpatizanii F.S.N. au organizat o nouă contramanifestație, la care au participat și cei 5.000 de mineri veniți din Valea Jiului, sediile partidelor politice de opoziție și ale ziarelor care criticau Guvernul fiind devastate⁶². Teribilele întâmplări petrecute în zilele de 28-29 Ianuarie 1990 au rămas în istorie ca „prima mineriadă”, operațiunea de „restabilire a ordinii” soldându-se doar cu câteva zeci de răniți, fără a se înregistra vreun deces.

Pentru stoparea escaladării tensiunilor, în zilele următoare au avut loc discuții între reprezentanții C.F.S.N. și cei ai partidelor devenite de opoziție, discuții în cadrul cărora s-a convenit asupra constituirii unui

⁶¹ *Stenograma discuției din 28 Ianuarie 1990 cu reprezentanții celor trei partide din opoziție, în clădirea din Piața Victoriei* – <https://ioniliescu.wordpress.com/stenograma-din-28-ianuarie-1990/>, accesat la 15.07.2024.

⁶² https://mineriade.iicmer.ro/cronologie_evenimente/1990/, accesat la 15.07.2024.

Consiliu Provizoriu de Uniune Națională (C.P.U.N.) care, așa cum se arăta în Comunicatul din 2 Februarie 1990, era «format prin restructurarea actualului Consiliu F.S.N. (asigurând reprezentarea participanților activi la revoluție, a unor personalități ale vieții științifice și culturale, a muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, tinerilor, studenților, minorităților naționale și a județelor), precum și prin reprezentarea egală, cu câte 3 membri, a partidelor constituite până la această dată sau prezente la reuniune (respectiv în proporție de 50 la sută din totalul membrilor). Reprezentanții organizațiilor minorităților naționale, absenți la această reuniune, vor putea fi cuprinși în Consiliul Provizoriu de Uniune Națională, respectând principiul parității cu reprezentanții partidelor»⁶³. Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (C.P.U.N.) a fost constituit oficial prin Decretul-Lege nr. 81/1990⁶⁴, iar componența C.P.U.N. și a biroului executiv al acestuia, precum și comisiile de specialitate au stabilite prin Decretul-Lege nr. 82/1990⁶⁵.

În aceste condiții prioritatea politică era votarea Legii Electorale, proiectul acestui Decret-Lege fiind supus unei largi dezbateri publice, desfășurate sub forma unor mese rotunde. La aceste reuniuni au luat parte reprezentanți ai tuturor partidelor legal înființate după 1989, cărora li s-au adăugat, în calitate de observatori, și reprezentanți ai altor formațiuni politice, aflate în acel moment în proces de constituire și înregistrare legală. În cadrul dialogului au fost expuse puncte de vedere cu privire la alegerea președintelui țării în cursul viitorului scrutin sau după promulgarea noii Constituții, modul de desfășurare a procesului electoral, subvenționarea egală a partidelor aflate în competiție, stabilirea unei alte vârste pentru exercitarea dreptului de vot, schimbarea componenței comisiilor electorale, fixarea unui procent mai mare de adeziuni pentru susținerea de candidaturi individuale și, în acest sens, eliminarea participării independenților susținuți doar de 251 persoane, introducerea prevederii ca orice candidat să fi avut în ultimii 10 ani domiciliul pe teritoriul României, prezența Armatei în Parlament, realizarea guvernării pe baza democrației pluripartidice sau instituirea funcției prezidențiale. Toate aceste opinii au generat poziții pro și contra⁶⁶.

⁶³ <http://www.monitoruljuridic.ro/act/comunicat-din-2-februarie-1990-emitent-consiliul-frontului-salvarii-nationale-publicat-n-monitorul-oficial-nr-18-din-710.html>, accesat la 16.07.2024.

⁶⁴ Publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 27 din 10 Februarie 1990.

⁶⁵ Publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 28 din 14 Februarie 1990.

⁶⁶ Angela Rus, *Considerații privind adoptarea primelor reglementări cu caracter electoral din România postcomunistă 1990-1996*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LIII, 2014, p. 53.

În acest context, a avut loc și manifestația din 18 Februarie 1990, care a degenerat în violențe și devastarea clădirii Guvernului, fapt care a condus la ceea ce în conștiința publică a rămas ca „cea de-a doua mineriadă”. Desfășurarea evenimentelor reiese din Comunicatul Biroului Executiv al C.P.U.N., potrivit căruia: «Analiza faptelor a arătat că o demonstrație pornită din Piața Unirii și ajunsă în fața sediului guvernului, desfășurată fără autorizații legale, a prilejuit manifestări de violență din partea unui grup restrâns de participanți, special pregătiți în acest scop. Aceștia, folosindu-se de răngi și diferite alte obiecte metalice, pe care le aveau asupra lor, au forțat intrarea în sediul guvernului și al Ministerului Afacerilor Externe, unde s-au dedat la acte de vandalism și molestare împotriva unor reprezentanți ai guvernului și a militarilor din serviciul de pază. Această agresiune a provocat rănirea a peste 30 de militari și polițiști care, abținându-se să folosească armamentul propriu, au încercat să-și îndeplinească misiunea de apărare ce le fusese încredințată fără a riposta prin violență. S-au produs, de asemenea, pagube materiale, avarii ale edificiului, s-au risipit și distrus acte oficiale, s-au înregistrat distrugerii ale unor automobile și ale unei părți din mobilierul aflat în interiorul clădirii (...) Astfel de metode și manifestări, care ar putea împinge pe calea unei dezagregări anarhice, sunt de natură să acrediteze ideea că țara este neguvernabilă, inaptă pentru valorile și spiritul democrației. Este semnificativ, de asemenea, că în timpul acestei dezlănțuiri de vehemență necivilizată, de vandalism, s-au găsit unele capete înfierbântate și aventuriste care să propună unor cadre superioare din armată, care coordonau apărarea sediului guvernului, ideea nesăbuită a alcătuirii unei puteri militare, înjghebată în pripă, sub presiunea unor elemente turbulente – ceea ce firește n-a găsit decât o atitudine fermă de refuz din partea militarilor respectivi»⁶⁷.

Pătrunderea intrușilor violenți în clădirea Guvernului și intervenția armatei pentru restabilirea ordinii au fost transmise în direct la televiziunea publică, ceea ce a făcut ca în acea noapte aproximativ 4.000 de mineri să se îndrepte spre București. La sosirea lor, minerii au găsit în Piața Victoriei numeroși soldați și cadre de la Ministerul Apărării și Ministerul de Interne, protestatarii fiind deja împrăștiați de forțele de ordine. Ca urmare, în aceeași zi, minerii au părăsit Bucureștiul, nu înainte de a le transmite liderilor C.P.U.N. cu care au avut discuții: „Dacă nu sunteți în stare să apărați Guvernul aici, îl mutăm în Valea Jiului”⁶⁸.

⁶⁷ *Comunicatul privind analiza aspectelor legate de manifestația ce a avut loc în Piața Victoriei din Capitală în cursul zilei de 18 februarie 1990*, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 30 din 22 Februarie 1990.

⁶⁸ <https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimente/mircea-chelaru-despre-mineriade-19-februarie-a-1347402.html>, accesat la 16.07.2024.

La 22 Februarie 1990, în semn de protest față de actele de vandalism ale celor care au pătruns în sediul Guvernului și împotriva demonstrației de forță a grupurilor de mineri din Valea Jiului, mai multe grupuri independente și societăți din Timișoara au organizat o manifestație la care au participat aproximativ 5.000 persoane. Printre vorbitori, a luat cuvântul și George Șerban care a propus redactarea unei Proclamații către țară a cetățenilor orașului Timișoara, un document menit să aducă la cunoștința opiniei publice românești „idealurile originare ale Revoluției timișorene, aspirațiile ei autentic europene”. Așa cum a arătat inițiatorul ideii Proclamației, George Șerban: „În două zile (o Sâmbătă și o Duminică, 24-25 Februarie), textul a fost gata. Îl visasem încă din seara zilei de 20 Decembrie 1989. N-am avut altă grijă decât să pun în cuvinte voința de atunci și de apoi a timișorenilor. În 27 Februarie am citit textul în fața membrilor Societății „TIMIȘOARA”. A fost cea mai serioasă analiză din câte aveau să mai urmeze până la lansarea Proclamației. Textul a fost adoptat de Societate și din acel moment nu mi-a mai aparținut. Cum nu a mai aparținut nici Societății din ziua în care la el au început să adere și alte organizații civice și politice, în cele din urmă milioane de oameni”⁶⁹

La 11 Martie 1990, ora 11.00, în Piața Operei (în prezent Piața Victoriei) din Timișoara, a avut loc Marea Adunare Populară cu prilejul căreia a fost lansată „Proclamația de la Timișoara”⁷⁰, cu următorul conținut:

«Proclamația de la Timișoara

Populația orașului Timișoara a fost inițiatoarea Revoluției române. Între 16 și 20 decembrie 1989, ea a purtat, de una singură, un înverșunat război cu unul dintre cele mai puternice și mai odioase sisteme represive din întreaga lume. A fost o înclăștare cumplită, pe care numai noi, timișorenii, o cunoaștem la adevăratele ei proporții. De-o parte populația neînarmată, de cealaltă parte Securitatea, Miliția, Armata și trupele zeloase de activiști ai partidului. Toate metodele și mijloacele de reprimare s-au dovedit însă neputincioase în fața dorinței de libertate a timișorenilor și hotărârii lor de a învinge. Nici arestările, nici molestările, nici chiar asasinatelor în masă nu i-au putut opri. Fiecare

⁶⁹ George Șerban, *Postfață*, în Florian Mihalcea (coord.), *Proclamația de la Timișoara – 11 martie 1990*, Societatea Timișoara, 1994, pp. 39-41.

⁷⁰ Proclamația a fost citită din balconul Operei de către George Șerban și a fost primită cu entuziasm de cei peste 15.000 de timișoreni prezenți în piață. Scopul acțiunii a fost cunoașterea de către cetățenii Timișoarei a conținutului Proclamației, la care au aderat: Societatea „Europa” a studenților publiciști, Confederația „16 Decembrie 1989”, Uniunea Democrată a Maghiarilor din Banat, Societatea „Tot Banatu-i fruncea”, Asociația de Prietenie Româno-Maghiară, TIMISZ – Organizația Tinerilor Maghiari din Timișoara, Societatea Tinerilor Gazetari, Liga Apărării Drepturilor Omului, Consiliul Municipal Timișoara etc. – Cristina Tudor, *Cronologia evenimentelor anului 1990 din Timișoara*, în „Buletinul științific și de informare «Memorial 1989»” nr. 2 (20) / 2017, p. 32.

glonț tras a adus pe baricadele revoluției alți o sută de luptători. Și am învins. În 20 decembrie 1989 Timișoara a intrat definitiv în stăpânirea populației, transformându-se într-un oraș liber în marea închisoare care devenise în acele zile România. Din acea zi, întreaga activitate din oraș a fost condusă de la tribuna din Piața Operei de către Frontul Democrat Român, exponent în acel moment al Revoluției de la Timișoara. În aceeași zi, armata a fraternizat cu demonstrații, hotărând să apere împreună cu ei victoria obținută. În 21 decembrie, în Piața Operei, peste o sută de mii de glasuri scandau: „Suntem gata să murim!”.

O serie de fapte întâmplate în România, îndeosebi după 28 ianuarie 1990, vin în contradicție cu idealurile Revoluției de la Timișoara. Aceste idealuri nici nu au fost aduse la cunoștința opiniei publice românești de către mass-media centrală decât parțial și confuz. În asemenea condiții, noi, participanții nemijlociți la toate evenimentele dintre 16 și 22 decembrie 1989, ne vedem nevoiți să explicăm întregii națiuni pentru ce au pornit timișorenii revoluția, pentru ce au luptat și mulți și-au jertfit viața, pentru ce suntem în continuare hotărâți să luptăm, cu orice preț și împotriva oricui, până la victoria deplină.

1. Revoluția de la Timișoara a fost, încă din primele ei ore, nu doar anticeaușistă, ci și categoric anticomunistă. În toate zilele revoluției s-a scandat, de sute de ori: „Jos comunismul!” În consens cu aspirația sutelor de milioane de oameni din Estul Europei, am cerut și noi abolirea imediată a acestui sistem social totalitar și falimentar. Idealul revoluției noastre a fost și a rămas reîntoarcerea la valorile autentice ale democrației și civilizației europene.

2. La revoluția de la Timișoara au participat toate categoriile sociale. Pe străzile Timișoarei au căzut secerați de gloanțe, unul lângă altul, muncitori, intelectuali, funcționari, studenți, elevi, copii și chiar locuitori ai satelor, veniți în sprijinul revoluției. Suntem categoric împotriva tehnicii, tipic comuniste, de dominație prin învrăjbirea claselor și categoriilor sociale. Pe temeiul ideologiei „luptei de clasă” s-au urcat la putere bolșevicii în 1917, pe același temei nomenclatura comunistă română a instigat după 1944 o clasă socială împotriva alteia, a dezbinat societatea pentru a o supune mai ușor terorii. Avertizăm împotriva pericolului repetării acestei triste istorii și chemăm muncitorii, intelectuali, studenții, țăranii și toate categoriile sociale la un dialog civilizat și constructiv, pentru a reface neîntârziat unitatea din timpul revoluției. Trebuie plecat de la realitatea că toate aceste categorii sociale au fost oprite în regimul comunist și nici una nu dorește astăzi răul celorlalte.

3. La Revoluția de la Timișoara au luat parte oameni din toate categoriile de vârstă. Chiar dacă tineretul a fost preponderent, este drept să

recunoaștem că oameni de toate vârstele s-au bătut cu aceeași dârzenie pentru cauza revoluției. Lista victimelor, deși incompletă, este o dovadă în acest sens.

4. Pentru victoria Revoluției din Timișoara s-au jertfit, alături de români și maghiari, și germani, și sârbi și membri ai altor grupări etnice, care de secole conlocuiesc în orașul nostru, pașnic, în bună înțelegere. Timișoara este un oraș românesc și european, în care naționalitățile au refuzat și refuză naționalismul. Invităm pe toți șovinii din România, indiferent că sunt români, maghiari sau germani, să vină la Timișoara la un curs de reeducare în spiritul toleranței și al respectului reciproc, singurele principii care vor domni în viitoarea Casă a Europei.

5. Încă în data de 16 decembrie, din primele ore ale Revoluției, una dintre lozincile cel mai des scandate a fost: „Vrem alegeri libere!”. Ideea pluralismului politic a fost și a rămas una dintre cele mai scumpe timișorenilor. Suntem convinși că fără partide politice puternice nu poate exista o democrație autentică, de tip european. Cu excepția celor extremiste, de stânga sau de dreapta, toate partidele au drept la existență în cetatea Timișoarei. În orașul nostru nu au fost atacate și devastate sediile partidelor politice, nici unul dintre membrii acestora nu a fost amenințat, insultat sau calomniat. Membrii partidelor politice sunt concetățenii noștri, sunt colegii noștri de muncă, sunt prietenii noștri care au opinii politice. Democrația europeană înseamnă libera exprimare a opiniilor politice, dialogul civilizat între exponenții lor și competiția loială pentru cucerirea adeziunii publice și, implicit, a puterii în stat. Am fi acceptat în sistemul democrației românești și Partidul Comunist Român, dacă el nu ar fi fost compromis total și definitiv de către nomenclatura sa, degenerând în fascism rosu. În țările est-europene în care partidele comuniste și-au păstrat o minimă decență, societatea le contestă în principiu, dar le tolerează în fapt. La noi, partidul comunist a ajuns însă până la genocid și, prin aceasta, s-a autoexclus din societate. Nu-l vom tolera nici în principiu, nici în fapt, indiferent sub ce denumire ar încerca să renască.

6. După patru decenii de educație și propagandă exclusiv comuniste, există în conștiința tuturor românilor prejudecăți aparținând acestei ideologii. Existența lor nu este o vină pentru purtător. Manipularea lor însă, de către grupuri interesate în renașterea comunismului și reinstaurarea lui la putere este un act contrarevoluționar. Pe lista de lozinci multiplicată la xerox și împărțită în 28 Ianuarie demonstrațiilor din Piața Banu Manta din București se aflau și slogane vechi de 45 de ani. Identificarea, de pildă, a partidelor „istorice” cu partide vânzătoare de țară este un astfel de slogan și constituie o calomnie. Dimpotrivă, activiștii comuniști de acum 45 de ani, dintre care unii au și astăzi funcții importante în conducerea țării, se fac vinovați de trădarea României și

aservirea ei URSS-ului. Ei sunt cei care scandau atunci: „Stalin și poporul rus libertate ne-au adus!” și nu membrii partidelor „istorice”. Aceștia din urmă s-au opus transformării României într-un satelit al Moscovei și unii au plătit cu viața această îndrăzneală. Se impune redactarea de urgență a unei scurte dar corecte istorii a perioadei 1944-1950 și difuzarea ei în tiraje de masă.

7. Timișoara a pornit Revoluția împotriva întregului regim comunist și întregii sale nomenclaturi și nicidecum pentru a servi ca prilej de ascensiune politică unui grup de dizidenți anticeauști din interiorul P.C.R.-ului. Prezența acestora în fruntea țării face moartea eroilor din Timișoara zadarnică. I-am fi acceptat poate în urmă cu zece ani, dacă la Congresul al XII-lea al partidului s-ar fi alăturat lui Constantin Pârvulescu și ar fi răsturnat clanul dictatorial. Dar n-au făcut-o, deși aveau și prilejul și funcții importante care le acordau prerogative. Dimpotrivă, unii chiar au ascultat de ordinul dictatorului de a-l huli pe dizident. Lașitatea lor din 1979 ne-a costat încă zece ani de dictatură, cei mai grei din toată perioada, plus un genocid dureros.

8. Ca o consecință a punctului anterior, propunem ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de Securitate. Prezența lor în viața politică a țării este principala sursă a tensiunilor și suspiciunilor care frământă astăzi societatea românească. Până la stabilizarea situației și reconcilierea națională, absența lor din viața publică este absolut necesară.

Cerem, de asemenea, ca în legea electorală să se treacă un paragraf special care să interzică foștilor activiști comuniști candidatura la funcția de președinte al țării. Președintele României trebuie să fie unul dintre simbolurile despărțirii noastre de comunism. A fi fost membru de partid nu este o vină. Știm cu toții în ce măsură era condiționată viața individului, de la realizarea profesională până la primirea unei locuințe, de carnetul roșu, și ce consecințe grave atrăgea predarea lui. Activiștii au fost însă acei oameni care și-au abandonat profesiile pentru a sluji partidul comunist și a beneficia de privilegiile materiale deosebite oferite de acesta. Un om care a făcut o asemenea alegere nu prezintă garanțiile morale pe care trebuie să le ofere un Președinte. Propunem reducerea prerogativelor acestei funcții, după modelul multor țări civilizate ale lumii. Astfel, pentru demnitatea de Președinte al României ar putea candida și personalități marcante ale vieții culturale și științifice, fără o experiență politică deosebită.

Tot în acest context, propunem ca prima legislatură să fie de numai doi ani, timp necesar întăririi instituțiilor democratice și clarificării poziției ideologice a fiecăruia dintre multele partide apărute. De-abia atunci am putea face o alegere în cunoștință de cauză, cu cărțile pe masă.

9. Timișoara nu a făcut revoluție pentru salarii mai mari sau pentru alte avantaje materiale. Pentru acestea era suficientă o grevă. Suntem toți nemulțumiți de sistemul de salarizare, sunt și în Timișoara categorii de muncitori care lucrează în condiții extrem de grele și sunt prost plătiți (vezi, de pildă, cazul celor ce muncesc în turnătorii sau în industria detergenților) și, totuși, nici un colectiv nu a făcut grevă pentru mărirea lefurilor și nu și-a trimis delegați să trateze cu guvernul revendicări materiale exclusive. Majoritatea timișorenilor știu ceea ce toți economiștii se străduiesc în aceste zile să aducă la cunoștință: mărirea în acest moment a salariilor ar declanșa automat inflația, așa cum s-a întâmplat în unele țări est-europene. Iar inflația odată pornită, sunt necesari ani de eforturi pentru a o stopa. Numai creșterea producției, deci a cantității de marfă aflată pe piață, va permite, în paralel, creșterea generală a nivelului de salarizare. În plus, pentru bugetul sărac al României, prioritar trebuie să fie acum cheltuielile destinate restabilirii unui nivel minim de civilizație. Se impun, de pildă, investiții urgente în domeniul asistenței medicale și salubrității.

10. Deși milităm pentru re-europenizarea României, nu dorim copierea sistemelor capitaliste occidentale, care își au neajunsurile și inechitățile lor. Suntem însă categoric în favoarea ideii de inițiativă particulară. Fundamentul economic al totalitarismului a fost atotputernicia proprietății de stat. Nu vom avea niciodată pluralism politic fără pluralism economic. S-au găsit însă și voci care, în spirit comunist, să asimileze inițiativa privată cu „exploatarea” și pericolul catastrofei de a apărea oameni bogați. Se speculează în acest sens invidia leneșului și teama de muncă a fostului privilegiat din întreprinderile comuniste.

Dovadă că timișorenii nu se tem de privatizare este faptul că mai multe întreprinderi și-au anunțat deja intenția de a se transforma în societăți anonime pe acțiuni. Pentru ca aceste acțiuni să fie totuși cumpărate pe bani curați, ar trebui înființate în fiecare oraș comisii de inventariere a averilor foștilor privilegiați ai puterii, corupției și penuriei. De asemenea, acțiunile unei întreprinderi se cuvin oferite spre cumpărare în primul rând lucrătorilor ei. Considerăm constructivă și ideea, mai radicală, a privatizării prin împrumutarea tuturor lucrătorilor unei întreprinderi cu un număr egal de acțiuni, statul urmând să păstreze numai acel procent de fonduri care să-i asigure controlul activității. În felul acesta, s-ar oferi tuturor lucrătorilor șanse egale la prosperitate. Dacă cei leneși și-ar pierde șansa, nu s-ar putea totuși plânge de discriminare.

11. Timișoara este hotărâtă să ia în serios și să se folosească de principiul descentralizării economice și administrative. S-a și propus experimentarea în

județul Timiș a unui model de economie de piață, pornind de la capacitățile sale puternice și de la competența specialiștilor de care dispune. Pentru atragerea mai ușoară și mai rapidă a capitalului străin, îndeosebi sub formă de tehnologie și materii prime speciale și crearea de societăți mixte, cerem și pe această cale înființarea la Timișoara a unei filiale a Băncii de Comerț Exterior. O parte din câștigurile în valută ale părții române din aceste societăți mixte va intra în salariile muncitorilor într-un procent ce va fi negociat, de la caz la caz, cu liderii sindicali. Plata unei părți din salariu în valută va asigura o bună cointerесare materială a muncitorilor. În plus, pașapoartele nu vor mai fi carnețele bune doar de ținut în sertar. O altă consecință pozitivă ar fi scăderea cursului valutar la bursa liberă, ceea ce ar atrage după sine creșterea imediată a nivelului de trai.

12. După căderea dictaturii au fost invitați în țară toți românii plecați în exil, pentru a pune umărul la reconstrucția României. Unii s-au și întors, alții și-au anunțat intenția de a o face. Din păcate, instigați de forțe obscure, s-au găsit și oameni care să-i hulească pe exilații reîntorși, să-i califice drept trădători, să-i întrebe tendențios ce au mâncat în ultimii zece ani. Este o atitudine care nu ne face cinste. În disperarea care ne-a stăpânit în ultimii patruzeci de ani, poate că nu a fost român căruia să nu-i fi trecut prin minte, măcar o dată, să scape de mizerie luând calea exilului. Mulți dintre românii aflați astăzi departe de țară au plecat după persecuții politice și chiar după ani grei de închisoare. Ar fi rușinos din partea noastră să-i hulim și noi cu vorbele activiștilor comuniști de odinioară. Exilul românesc înseamnă sute de profesori eminenți care predau la cele mai mari universități din lume, mii de specialiști prețuiți la cele mai puternice firme occidentale, zeci de mii de muncitori calificați pe tehnologiile cele mai avansate. Să fim mândri de ei și să transformăm răul în bine, făcând din trista și dureroasa diasporă românească o forță înnoitoare pentru România. Timișoara îi așteaptă cu dragoste pe toți exilații români. Sunt compatrioții noștri și, azi mai mult ca niciodată, avem nevoie de competența lor, de europenismul gândirii lor și chiar de sprijinul lor material. De asemenea, cultura română va fi întreagă numai după ce se reintegrează în ea cultura din exil.

13. Nu suntem de acord cu stabilirea zilei de 22 Decembrie ca zi națională a României. În felul acesta se eternizează persoana dictatorului, de fiecare dată sărbătorindu-se un număr de ani de la căderea lui. În majoritatea țărilor care și-au legat ziua națională de revoluție, ziua aleasă este cea a declanșării mișcării revoluționare, fiind astfel glorificat curajul poporului de a se ridica la luptă. Un singur exemplu: ziua națională a Franței este 14 Iulie, ziua când, în 1789, a început Marea Revoluție franceză prin dărâmarea Bastiliei. În

consecință, cerem instituirea zilei de 16 Decembrie ca zi națională a României. Astfel, copiii, nepoții și strănepoții noștri vor celebra curajul poporului de a înfrunta opresiunea și nu căderea unui tiran nemernic.

Cu excepția ziarului *România liberă*, presa, radioul și televiziunea din București aproape că au uitat de Revoluția de la Timișoara. Evenimentele comentate ca revoluționare sunt numai cele din 21-22 Decembrie. Ne închinăm cu pietate în fața eroilor bucureșteni, ca și în fața eroilor din Lugoj, Sibiu, Brașov, Tg. Mureș, Cluj, Arad, Reșița și din toate celelalte orașe care au avut nevoie de martiri pentru a cuceri libertatea. Ne doare și ne revoltă însă politica centrală de minimalizare a revoluției noastre, evidentă și prin efortul de diminuare a numărului morților. Noi am fost pe străzile Timișoarei în zilele revoluției și știm că numărul lor este mai mare decât cel anunțat oficial. Îi asigurăm însă pe acei care astăzi tănuiesc adevărul că nu vom înceta lupta până nu vor fi aduși în fața instanței în calitate de complici la genocid.

Această Proclamație s-a născut din necesitatea de a aduce la cunoștința națiunii române adevăratele idealuri ale Revoluției de la Timișoara. A fost o revoluție făcută de popor și numai de el, fără amestecul activiștilor și securiștilor. A fost o revoluție autentică și nu o lovitură de stat. A fost categoric anticomunistă și nu doar anticeaușistă. La Timișoara nu s-a murit pentru ca activiștii comuniști din rândurile doi și trei să treacă în frunte și unul dintre participanții la genocid să fie numit de către aceștia ministru de interne. Nu s-a murit pentru ca dezbinarea socială și națională, cultul de personalitate, cenzura din mass-media, dezinformarea, amenințările telefonice și scrise și toate celelalte metode comuniste de constrângere să fie practicate în văzul lumii, în timp ce nouă ni se cere pasivitate în numele stabilității sociale. Această Proclamație se adresează în primul rând celor care au primit revoluția cadou și se miră de ce suntem nemulțumiți, de vreme ce dictatura a căzut, s-au abrogat o serie de legi proaste și a mai apărut și câte ceva prin prăvălii. Acum știu de ce suntem nemulțumiți: nu acesta a fost idealul Revoluției de la Timișoara.

Noi, autorii acestei Proclamații, participanți la evenimentele dintre 16 și 22 Decembrie 1989, nu considerăm revoluția încheiată. O vom continua, pașnic dar ferm. După ce am înfruntat și am învins, fără ajutorul nimănui, unul dintre cele mai puternice sisteme represive din lume, nimeni și nimic nu ne mai poate intimidă.

11 Martie 1990»⁷¹.

Conform obiectivului stabilit la începutul acestui studiu, se impune o analiză comparativă a Proclamației de la Timișoara și a documentelor

⁷¹ *Proclamația de la Timișoara* - <https://www.societateatimisoara.ro>, accesat la 22.07.2024.

programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 (așa cum au fost prezentate în secțiunile precedente), încercându-se astfel identificarea idealurilor care au stat la baza transformării statului și societății românești în perioada următoare.

Din analiza punctelor 1-4 ale Proclamației de la Timișoara se poate constata că prin acest document inițiatorii săi au încercat o clarificare asupra scopului și menirii revoltei timișorenilor în Decembrie 1989, și anume ridicarea lor împotriva orânduirii regimului comunist, nu numai a ceaușismului, prin participarea tuturor categoriilor sociale. În plus, se evidențiază faptul că participanții făceau parte din toate categoriile de vârstă și că pentru victoria Revoluției s-au jertfit, alături de români, și maghiari, și germani, și sârbi și membri ai altor grupări etnice, care de secole conlocuiau în Timișoara în bună înțelegere. În aceeași ordine de idei, în preambulul Comunicatului C.F.S.N din 22 Decembrie 1989 se arată: „Trăim un moment istoric. Clanul Ceaușescu, care a dus țara la dezastru, a fost eliminat de la putere. Cu toții știm și recunoaștem că victoria de care se bucură întreaga țară este rodul spiritului de sacrificiu al maselor populare de toate naționalitățile și, în primul rând, al admirabilului nostru tineret, care ne-a restituit, cu prețul sângelui, sentimentul demnității naționale”.

Punctul 5 al Proclamației de la Timișoara subliniază ideea pluralismului politic și organizarea de alegeri libere. Acest ideal i-a animat pe revoluționarii timișoreni în Decembrie 1989, care scandau „Vrem alegeri libere!” fiind, totodată, materializat atât în lista cu revendicări prezentată prim-ministrului Constantin Dăscălescu la 20 Decembrie 1989, cât și în Proclamația Frontului Democratic Român din 21 Decembrie 1989. De asemenea, trebuie amintit că ideea pluralismului politic și organizarea de alegeri libere reprezentau primele două puncte din Programul Frontului Salvării Naționale (așa cum a fost statuat Comunicatul C.F.S.N. din 22 Decembrie 1989), regăsindu-se și în Rezoluția Finală a Adunării Populare din Timișoara din 22 Decembrie 1989: „Organizarea de alegeri libere și democratice la toate nivelele și desemnarea organelor de conducere pe criteriul competenței și integrității morale”.

În ceea ce privește punctul 6 al Proclamației de la Timișoara, acesta se constituie într-o pledoarie împotriva „manipulării unor prejudecăți aparținând ideologiei comuniste (existente în conștiința tuturor românilor după patru decenii de educație și propagandă exclusiv comunistă) de către grupuri interesate în renașterea comunismului și reinstaurarea lui la putere, un act considerat a fi contrarevoluționar”. În același sens, poate fi amintit conținutul punctului 6 din Programul Frontului Salvării Naționale unde se propune: „Reorganizarea învățământului românesc potrivit cerințelor

contemporane. (...) Eliminarea dogmelor ideologice care au provocat atâtea daune poporului român și promovarea adevăratelor valori ale umanității”.

Punctul 7 al Proclamației de la Timișoara aduce în discuție faptul că revolta timișorenilor a fost îndreptată „împotriva întregului regim comunist și întregii sale nomenclaturi și nicidecum pentru a servi ca prilej de ascensiune politică a unui grup de dizidenți anticeaușiști din interiorul P.C.R.-ului”. Ca o consecință a acestui punct, la punctul 8 al Proclamației de la Timișoara se propune ca „legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de Securitate”, asta pentru că „prezența lor în viața politică a țării este principala sursă a tensiunilor și suspiciunilor care frământă astăzi societatea românească”. Aspectele abordate în punctele 7 și 8 ale Proclamației de la Timișoara nu se regăsesc și nici nu au echivalent în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989. Dacă este să ne referim la documentele elaborate la Timișoara în perioada 20-22 Decembrie 1989, în Proclamația Frontului Democratic Român se arată că acesta este „o organizație politică, constituită la Timișoara, pentru a realiza un dialog cu Guvernul Român, în scopul democratizării țării (...) și condiționează începerea acestui dialog de demisionarea președintelui Nicolae Ceaușescu”. Totodată, una dintre hotărârile înscrise în Rezoluția Finală a Adunării Populare din Timișoara din 22 Decembrie 1989 se referea la „înstituirea unui guvern și preluarea conducerilor locale de stat de către cei mai competenți fii ai patriei”.

Punctul 9 al Proclamației de la Timișoara face referire la faptul că Revoluția din Decembrie 1989 nu a fost declanșată „pentru salarii mai mari sau pentru avantaje materiale” și, chiar dacă există și în Timișoara categorii de muncitori care lucrează în condiții extrem de grele și sunt prost plătiți (...) nici un colectiv nu a făcut grevă pentru mărirea lefurilor și nu și-a trimis delegați să trateze cu guvernul revendicări materiale exclusive”. Este evident că această formulare este un reproș la faptul că, la 19 Ianuarie 1990, reprezentanții sindicali ai minerilor se întâlniseră cu Ion Iliescu, Petre Roman și Nicolae Dicu, Ministrul Minelor, iar în urma discuțiilor, li s-au satisfăcut mai multe revendicări.

Punctul 10 al Proclamației de la Timișoara se exprimă categoric în favoarea ideii de inițiativă particulară, dar fără „copierea sistemelor capitaliste occidentale, care își au neajunsurile și inechitățile lor”. Plecând de la faptul că „fundamentul economic al totalitarismului a fost atotputernicia proprietății de stat”, concluzia era că „nu vom avea niciodată pluralism politic fără pluralism economic”. Prin comparație cu Proclamația de la Timișoara, având în vedere contextul în care au fost elaborate, în documentele programatice ale Revoluției

Române din Decembrie 1989 nu se vorbește de „inițiativă particulară” sau „privatizare”, termenii folosiți la acea dată fiind „revitalizarea economiei naționale”⁷², „întărirea puterii economice a patriei”⁷³ sau „restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței (...) eliminarea metodelor administrativ-birocratice de conducere economică centralizată și promovarea liberei inițiative și a competenței în conducerea tuturor sectoarelor economice”⁷⁴.

Punctul 11 al Proclamației de la Timișoara pune în discuție aplicarea „descentralizării economice și administrative” și „experimentarea în județul Timiș a unui model de economie de piață, pornind de la capacitățile sale puternice și de la competența specialiștilor de care dispune”. Aceste dorințe ale inițiatorilor Proclamației de la Timișoara au stârnit critici potrivit cărora „prin această formulare s-ar urmări autonomia teritorială a Banatului”.

Punctul 12 al Proclamației de la Timișoara face referire la diaspora, cerându-se ca cei care au părăsit România din cauza persecuțiilor la care au fost supuși de regimul comunist să revină în țară pentru a relansa România din punct de vedere democratic și moral⁷⁵. Analizând documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989, doar în secțiunea V. din Rezoluția Finală a Adunării Populare din Timișoara din 22 Decembrie 1989 se aduc „mulțumiri tuturor popoarelor lumii ca și fiilor ei cinstiți, aflați în exil datorită regimului dictatorial, care prin hotărârile și îndemnurile lor au ridicat moralul poporului român, fiind alături de noi pe tot parcursul luptei pentru libertate, dreptate și democrație”. Întrucâtva, poate fi amintit și punctul 3 din revendicările conținute în Proclamația Frontului Democratic Român din 21 Decembrie 1989, unde se cerea „deschiderea imediată a granițelor de stat”.

Punctul 13 al Proclamației de la Timișoara respinge stabilirea zilei de 22 Decembrie ca zi națională a României, motivând că astfel „se eternizează persoana dictatorului, de fiecare dată sărbătorindu-se un număr de ani de la căderea lui”. În schimb, se cere ca ziua de 16 Decembrie să devină zi națională a României, asta pentru că „în majoritatea țărilor care și-au legat ziua națională de o revoluție, ziua aleasă este cea a declanșării revoluționare, fiind astfel glorificat curajul poporului român de a se ridica la luptă”. Aspecte privitoare la stabilirea zilei naționale se regăsesc și în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989, dar oricum această dispută asupra

⁷² Punctul 6 din Proclamația Frontului Democratic Român (21 Decembrie 1989).

⁷³ Punctul 7 din Rezoluția Finală a Adunării Populare din Timișoara (22 Decembrie 1989).

⁷⁴ Punctul 4 din Comunicatul către țară al C.F.S.N (22 Decembrie 1989).

⁷⁵ <https://www.ziarultimisoara.ro/actualitate/1154-proclamatia-de-la-timisoara-la-25-de-ani-istorie-si-actualitate>, accesat la 23.09.2024.

stabilirii zilei naționale în momentul declanșării sau în momentul victoriei Revoluției din Decembrie 1989 nu a avut nicio finalitate, mai ales că prin Legea 10/1990 s-a proclamat „1 Decembrie” ca zi națională a României⁷⁶, acest simbol național fiind constituționalizat expres în prima constituție democratică intrată în vigoare în anul 1991⁷⁷. Chiar și așa, ziua de 16 Decembrie a dobândit o semnificație națională deosebită, fiind proclamată prin Legea nr. 230/1998 ca „Ziua Solidarității Naționale împotriva Dictaturii”⁷⁸. La rândul ei, ziua de 22 Decembrie a fost declarată inițial prin Legea nr. 258/2002 ca „Ziua Libertății României”⁷⁹, pentru ca, mai apoi, prin Legea nr. 273/2011 să fie declarată „Ziua Victoriei Revoluției Române și a Libertății”⁸⁰.

Prin raportare la analiza comparativă prezentată mai sus, prima concluzie care poate fi trasă este aceea că Proclamația de la Timișoara este un document cu semnificație istorică, ce reliefează situația tensionată din România postcomunistă, un act care a avut menirea „de a aduce la cunoștința națiunii române adevăratele idealuri ale Revoluției de la Timișoara”, evidențiind următoarele postulate: „A fost o revoluție făcută de popor! A fost o revoluție autentică și nu o lovitură de stat!”. În ciuda criticilor care i s-au adus (mai ales aceea că ar fi fost lansată la aproape trei luni de la izbucnirea revoluției, într-un context electoral) este incontestabil faptul că Proclamația de la Timișoara conține idealurile timișorenilor scandate pe străzile orașului și în Piața Operei între 16 și 22 decembrie 1989 („*Libertate!*”, „*Jos comunismul!*”, „*Vrem alegeri libere!*”, „*Unitate!*”, „*Luptăm și câștigăm!*”), punctele din Proclamație fiind – după arăta chiar George Șerban – dezvoltări sau consecințe logice ale acestor revendicări⁸¹. Ca act istoric, Proclamația de la Timișoara marchează un moment important de solidaritate civică și de angajament față de principiile democratice, reiterând dorința de construire a unei societăți bazate pe libertate, justiție și respectarea drepturilor omului.

⁷⁶ Articolul 1 din Legea 10 din 31 iulie 1990 privind proclamarea Zilei naționale a României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 95 din 1 August 1990.

⁷⁷ Articolul 12 al. (2) din Constituția României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 233 din 21 Noiembrie 1991.

⁷⁸ LEGE nr. 230 din 9 Decembrie 1998 pentru proclamarea Zilei Solidarității Naționale împotriva Dictaturii, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 477 din 11 Decembrie 1998.

⁷⁹ LEGE nr. 258 din 29 Aprilie 2002 privind declararea zilei de 22 Decembrie Ziua Libertății României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 307 din 9 Mai 2002.

⁸⁰ LEGE nr. 273 din 7 Decembrie 2011 pentru modificarea Legii nr. 258/2002 privind declararea zilei de 22 Decembrie Ziua Libertății României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 873 din 12 Decembrie 2011.

⁸¹ George Șerban, Postfață, în Florian Mihalcea (coord.), Proclamația de la Timișoara - 11 Martie 1990, Societatea Timișoara, 1994, pp. 39-41.

6. Concluzii

Plecând de la remarca filosofului Cornelius Castoriadis, conform căruia „revoluția presupune o acțiune explicită a societății asupra ei însăși”⁸², în prezentul studiu am urmărit identificarea idealurilor și aspirațiilor populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 și, mai apoi, reliefaarea acestora ca fundamente ale transformării statului și societății românești în perioada postdecembristă.

Având în vedere diferitele abordări cu privire la importanța istorică și/sau primatul juridic al unor documente concepute în timpul Revoluției Române din Decembrie 1989, asta și urmare a faptului că idealurile Revoluției Române din Decembrie 1989 nu au fost constituționalizate expres în prima constituție democratică intrată în vigoare în anul 1991, într-o primă etapă a cercetării am încercat ca prin analiza conținutului și a contextului în care au fost elaborate aceste documente să clarific unele aspecte doctrinare, mai ales că majoritatea lucrărilor de specialitate dedicate istoriei constituționalismului în România încep cu Comunicatul către Țară al C.F.S.N. din 22 Decembrie 1989, unii autori chiar prezentându-l ca fiind „primul document istoric, de esență revoluționară”. Astfel, pe baza unor argumente solide, am ajuns la concluzia că deși Comunicatul către Țară al C.F.S.N. marchează momentul fundamental al Revoluției Române din Decembrie 1989 din punct de vedere juridic, documentele elaborate la Timișoara în perioada 20-22 Decembrie 1989 sunt fără îndoială primele documente programatice ale Revoluției Române, asta pentru că, analizând revendicările propuse ca bază de discuție cu prim-ministrul Constantin Dăscălescu, dar și conținutul Proclamației Frontului Democratic Român sau cel al Rezoluției Finale a Adunării Populare din Timișoara, este de la sine înțeles că implementarea acestora ar fi condus inevitabil la dispariția organizării statului așa cum era stabilită în Constituția Republicii Socialiste România din 1965.

Odată clarificate, aceste aspecte privind idealurile și aspirațiile populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989, cea de-a doua etapă a cercetării a fost dedicată analizei modului în care au fost transpuse idealurile revoluționare în actele normative și deciziile de guvernare adoptate în perioada 26-31 Decembrie 1989. Bineînțeles, toate acestea după o clarificare prealabilă a paletei largi de opinii exprimate în doctrina de specialitate cu privire la însemnătatea și importanța idealurilor Revoluției din Decembrie 1989 în demersul de stabilire a unui nou regim juridic în România.

⁸² Cornelius Castoriadis, „L'auto-constituante”, in *Espaces Temps*, 38-39/1988, p. 51 - DOI: <https://doi.org/10.3406/espat.1988.3426>, accesat 15.10.2024.

De asemenea, pentru atingerea obiectivelor de cercetare propuse, am considerat că se impune și analiza Proclamației de la Timișoara din 11 Martie 1990, mai ales că în legătură cu aceasta au existat o serie de dezbateri pro și contra, fiind catalogată, pe de o parte, ca „un document (oarecum) contemporan Revoluției” sau chiar un „un document de esență electorală”, iar pe de altă parte ca fiind „parte integrantă a Revoluției Române din Decembrie 1989” sau chiar „adevărata carte a Revoluției din Decembrie 1989 care a consacrat idealurile anticomuniste ale revoluției”. În acest context, în ciuda opiniilor critice exprimate de-a lungul timpului, prin cercetarea întreprinsă am evidențiat faptul că Proclamația de la Timișoara este un document cu o semnificație istorică deosebită, care marchează un moment important de solidaritate civică și de angajament față de principiile democratice, reiterând dorința de construire a unei societăți bazate pe libertate, justiție și respectarea drepturilor omului.

În lumina celor menționate mai sus, am convingerea că prin analiza idealurilor și aspirațiilor populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 și, totodată, reliefaarea modului în care acestea au influențat transformarea statului și societății românești în perioada postdecembristă, prezentul studiu va contribui la sporirea cunoașterii în domeniu, aportul său în plan științific fiind binevenit în contextul în care Legea nr. 296/2022 statuează că „Istoria Revoluției din 1989 și a schimbării de regim din România este disciplină de importanță națională pentru sistemul de învățământ românesc”.

Bibliografie

Fonduri arhivistice

1. Arhiva Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, Fond I, Dosar 4;
2. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (S.A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R. – Secția Cancelarie, dosar 338/1989;

Lucrări de specialitate

3. Castoriadis Cornelius, „L'auto-constituante”, in *Espaces Temps*, 38-39/1988 - DOI: <https://doi.org/10.3406/espat.1988.3426>;
4. Coposu Corneliu, *Mărturisiri. Corneliu Coposu în dialog cu Vartan Arachelian*, București, Editura Anastasia, 1992;
5. Dănișor Dan Claudiu, *Dreptul și revoluția*, în „Revista de drept public”, nr. 2/2017;

6. Duțu Alesandru, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Craiova, Editura Sitech, 2010;
7. Enache Marian, *Procesul adoptării Constituției din 1991 – o veritabilă școală a constituționalismului românesc*, <https://www.juridice.ro/essentials/date/2021/12/08>;
8. Fortuna Lorin Ioan, *Semnificația zilei de 20 Decembrie 1989*, în „Caietele Revoluției”, nr. 5(7)/2006;
9. Fortuna Lorin Ioan (coord.), *Rolul Frontului Democratic Român în cadrul Revoluției Române din Decembrie 1989*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Artpress, 2011;
10. Gîrleşteanu George (coord.), *Tradițiile democratice ale poporului român și idealurile Revoluției din decembrie 1989*, București, Editura Universul Juridic, 2015;
11. Iliescu Ion, *Revoluția Română*, București, Editura Presa națională, 2001;
12. Ionescu Cristian, *Legalitate vs. oportunitate în preluarea tradițiilor democratice ale sistemului politic românesc*, în „Curierul Judiciar”, nr. 1/2014 - <https://www.curieruljudiciar.ro/>;
13. Ionescu Cristian, *Constituționalizarea tradițiilor democratice ale poporului român și a idealurilor Revoluției din 1989*, în Cristian Ionescu, Corina Adriana Dumitrescu (coord.), *Constituția României. Comentarii și explicații*, București, Editura C.H. Beck, 2017;
14. Ionescu Cristian, *Tratat de drept constituțional contemporan*, Ediția a 3-a, București, Editura C.H. Beck, 2019;
15. Mazilu Dumitru, *Revoluția română – zile și nopți de dramatism și speranță*, București, Editura I.R.R.D. 1989, 2011;
16. Medeleț Florin, Ziman Mihai, *O cronică a Revoluției din Timișoara, 16-22 decembrie 1989*, Editura Muzeul Banatului Timișoara, tiraj II/ediția I, aprilie 1990, Timișoara – <https://biblioteca-digitala.ro/?pub=2191-o-cronica-a-revolutiei-din-timisoara-16-22-decembrie-1989>;
17. Milin Miodrag, Orban Traian, *Documente '89. Procesul de la Timișoara (14 Martie-12 Mai 1990)*, Vol. 3, Timișoara, Editura Mirton, 2005;
18. Mioc Marius, *Timișoara – 20 decembrie 1989, Consiliul Județean PCR (azi Prefectura)*, <https://mariusmioc.wordpress.com/2008/08/24/timisoara-%e2%80%93-20-decembrie-1989-consiliul-judetean-pcr-azi-prefectura-2/>;
19. Mioc Marius, *Bătălia pentru Poligrafie. Desantul parașutiștilor*, în „Victoria” nr. 6 din August 1990 – <https://mariusmioc.wordpress.com/2011/12/12/timisoara-oras-liber-in-20-decembrie-1989-mit-sau-realitate/>;
20. Muraru Ioan, Muraru Andrei, *O posibilă interpretare a art. 1 alin. (3) din Constituție*, în „Curierul judiciar” nr. 6/2014;

21. Oșca Alexandru (coord.), *Revoluția română în Banat*, Craiova, Editura Sitech, 2009;
22. *Proclamația de la Timișoara* - <https://www.societateatimisoara.ro>;
23. Rado Gino, *Procesul de la Timișoara : audierea în cadrul urmăririi penale a celor 21+4 inculpați*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, 2013;
24. Rizioiu Radu, *Revoluția, regulile și românii* - <https://www.contributors.ro/revolu%20c8%99bia-regulile-%20c8%99i-romanii/>;
25. ****Raportul Comisiei Senatoriale privind acțiunile desfășurate în Revoluția din Decembrie 1989*, vol. 1 - https://posturi.files.wordpress.com/2013/01/schimbarea_vol-i_si-cu-anexe_.pdf;
26. ****Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București, 2006 - https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf;
27. Rus Angela, *Considerații privind adoptarea primelor reglementări cu caracter electoral din România postcomunistă 1990-1996*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LIII, 2014;
28. Suci Titus, *Lumea bună a balconului*, Ediție revizuită, București, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2008;
29. Szabo Lucian-Vasile, *Proclamația de la Timișoara ca parte integrantă a Revoluției din Decembrie 1989*, în Florian Mihalcea, Viorel Marineasa, Cătălin Regea (editori), *Istoria văzută din stradă: Proclamația de la Timișoara*, Timișoara, Editura Brumar, 2019;
30. *Stenograma discuției din 28 Ianuarie 1990 cu reprezentanții celor trei partide din opoziție, în clădirea din Piața Victoriei* - <https://ioniliescu.wordpress.com/stenograma-din-28-ianuarie-1990/>;
31. Șerban George, *Postfață*, în Florian Mihalcea (coord.), *Proclamația de la Timișoara - 11 martie 1990*, Societatea Timișoara, 1994;
32. Tatulici Mihai (coord.), *Revoluția Română în direct*, Vol. 1, Televiziunea Română, 1990;
33. Teodorescu Filip, *Un risc asumat. Timișoara – Decembrie 1989*, București, Editura Viitorul Românesc, 1992;
34. Tudor Cristina, *Cronologia evenimentelor anului 1990 din Timișoara*, în Buletinul științific și de informare „Memorial 1989” nr. 2 (20) / 2017;
35. Țariuc Marinela Veronica, *Frontul Democratic Român (F.D.R.)*, în Lorin Ioan Fortuna (coord.), *Rolul Frontului Democratic Român în cadrul Revoluției Române din Decembrie 1989*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Artpress, 2011;
36. Vătăman Dan, *Izbucnirea și desfășurarea Revoluției Române din Decembrie 1989 la Constanța*, în „Anuarul Institutului Revoluției Române din

Decembrie 1989”, Volumul I /2023 - <https://anuarul.institutulrevolutiei.ro/wp-content/uploads/2023/12/Dan-VATAMAN-%E2%80%93-Izbucnirea-si-desfasurarea-Revolutiei-Romane-din-Decembrie.pdf>;

Ziare

37. „Adevărul”, nr. 16 din 13 ianuarie 1990;

38. „Luptătorul Bănățean”, nr. 1 din 22 decembrie 1989;

39. „Renașterea Bănățeană”, nr. 9 din 13 ianuarie 1990;

40. „Scânteia”, Anul LIX, Nr. 14725, joi, 21 Decembrie 1989;

Acte normative / Comunicate publicate în Monitorul Oficial al României

41. COMUNICAT către Țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale, Publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1 din 22 Decembrie 1989;

42. COMUNICAT din 17 Ianuarie 1990 pentru reintroducerea pedepsei cu moartea și scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român, Publicat în Monitorul Oficial nr. 12 din 19 Ianuarie 1990;

43. COMUNICAT din 25 Ianuarie 1990 din partea Consiliului Frontului Salvării Naționale, Publicat în Monitorul Oficial

44. Constituția Republicii Socialiste România din 1965, republicată în Buletinul Oficial, nr. 65/29 Octombrie 1986;

45. Constituția României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 233 din 21 Noiembrie 1991;

46. Constituția României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 767 din 31 Octombrie 2003;

47. COMUNICATUL privind analiza aspectelor legate de manifestația ce a avut loc în Piața Victoriei din Capitală în cursul zilei de 18 Februarie 1990, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 30 din 22 Februarie 1990;

48. DECRET-LEGE nr. 1 din 26 Decembrie 1989 privind abrogarea unor legi, decrete și alte acte normative, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 4 din 27 Decembrie 1989;

49. DECRET-LEGE nr. 2 din 27 Decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 4 din 27 Decembrie 1989;

50. DECRET-LEGE nr. 4 din 29 Decembrie 1989 privind abrogarea și modificarea unor decrete și altor acte normative, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 7 din 30 Decembrie 1989;

51. DECRET-LEGE nr. 6 din 30 Decembrie 1989 privind abrogarea unor decrete, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 8 din 31 Decembrie 1989;

52. DECRET-LEGE nr. 8 din 31 Decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și a organizațiilor obștești în România, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 9 din 31 Decembrie 1989;

53. DECRET-LEGE nr. 9 din 31 Decembrie 1989 privind abrogarea unor acte normative, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 9 din 31 Decembrie 1989;

54. DECRET-LEGE nr. 10 din 31 Decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Guvernului României, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 9 din 31 Decembrie 1989;

55. DECRET nr. 40 din 9 Ianuarie 1990 privind măsuri pentru comemorarea eroilor Revoluției, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 6 din 10 Ianuarie 1990;

56. LEGE nr. 296 din 4 Noiembrie 2022 privind introducerea disciplinei „Istoria Revoluției din 1989 și a schimbării de regim din România”, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 1072 din 7 Noiembrie 2022;

57. LEGE nr. 10 din 31 Iulie 1990 privind proclamarea Zilei naționale a României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 95 din 1 August 1990;

58. LEGE nr. 230 din 9 Decembrie 1998 pentru proclamarea Zilei Solidarității Naționale împotriva Dictaturii, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 477 din 11 Decembrie 1998;

59. LEGE nr. 258 din 29 Aprilie 2002 privind declararea zilei de 22 decembrie Ziua Libertății României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 307 din 9 mai 2002;

60. LEGE nr. 273 din 7 Decembrie 2011 pentru modificarea Legii nr. 258/2002 privind declararea zilei de 22 Decembrie Ziua Libertății României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 873 din 12 Decembrie 2011;

61. LEGE nr. 556 din 7 Decembrie 2004 privind înființarea Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 1.194 din 14 Decembrie 2004.